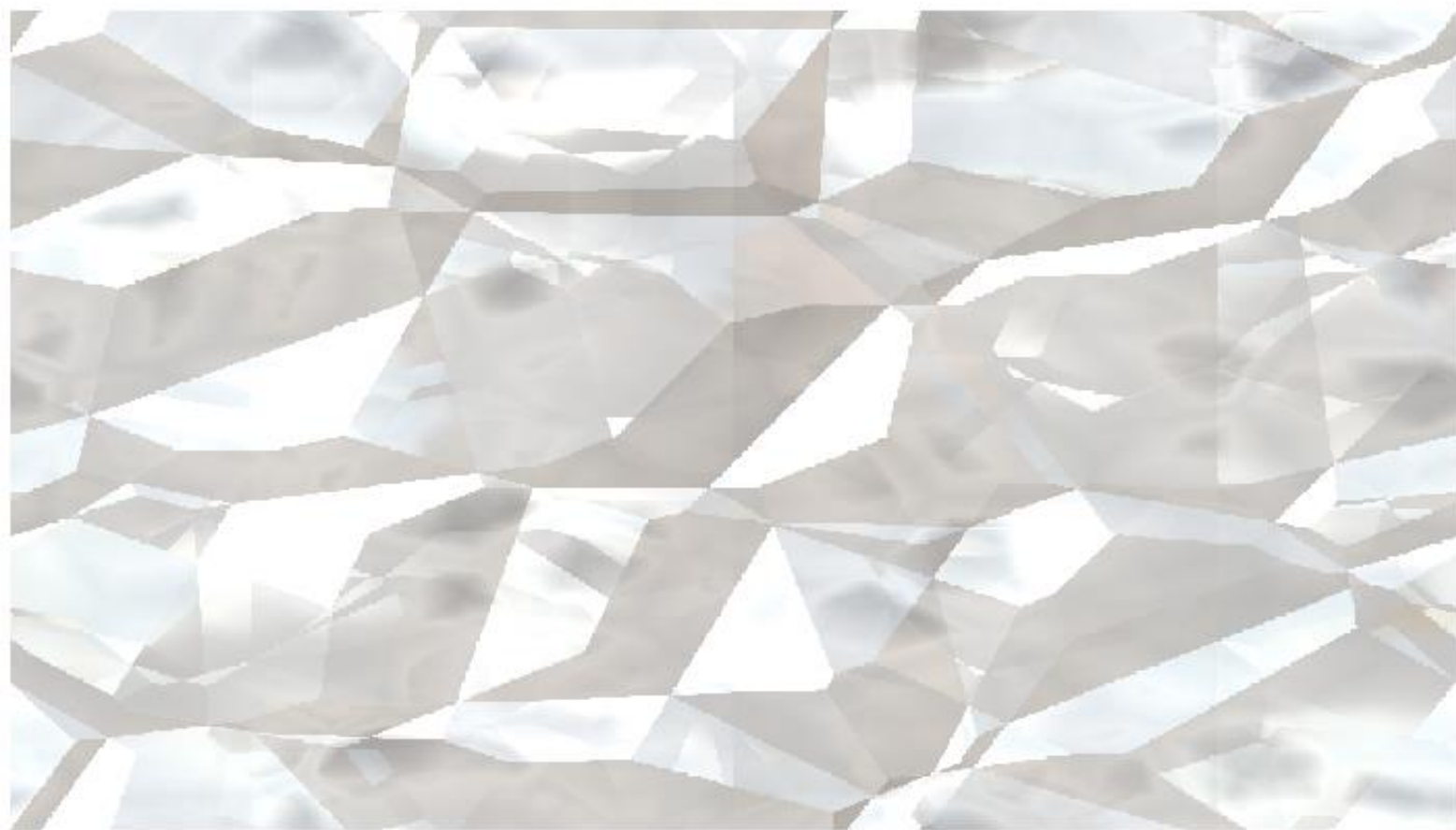

Mádi Gabriella – Gál Adél – Máté Réka

A magyar felvilágosodás irodalma

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

Beregszász, 2024

Mádi Gabriella – Gál Adél – Máté Réka

A magyar felvilágosodás irodalma

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Filológia Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport

Mádi Gabriella – Gál Adél – Máté Réka

A magyar felvilágosodás irodalma
SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

Beregszász, 2024

Дане видання містить обов'язкову та рекомендовану художню літературу та список рекомендованої літератури до курсу *Історія угорської літератури: епохи просвітництва*.

Затверджено до використання у навчальному процесі
на засіданні кафедри філології ЗУІ ім. Ф. Ракоці II
(протокол №105 від 14 серпня 2024 року)

Розглянуто та рекомендовано Навчально-методичною радою
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II
(протокол №22 від 26 серпня 2024 року)

Рекомендовано до видання в електронній формі (PDF)
рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II
(протокол №7 від 28 серпня 2024 року)

Підготовлено до видання у електронній формі (PDF) кафедрою філології
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Автори:

Маді Габрієлла – старший викладач кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Гал Одел – доктор філософії з галузі гуманітарні науки, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Матей Рейка – доктор філософії з галузі гуманітарні науки, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Рецензенти:

Ласло Фабіан Варі – кандидат філологічних наук, голова редакційної колегії літературно-художнього-гуманітарно-науковокультурного журналу «Együtt».

Берегсасі Аніко – професор; доктор габілітований з галузі мовознавство, професор кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Чордаш Василь – доктор філософії з галузі гуманітарні науки, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

За зміст відповідальність несуть розробники.

Jelen kiadvány *A magyar irodalom története: felvilágosodás* című tantárgyhoz kapcsolódó kötelező és ajánlott szépirodalmi olvasmányokat, illetve az ajánlott szakirodalom listáját tartalmazza.

Az oktatási folyamatban történő felhasználását jóváhagyta
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszéke
(2024. augusztus 14., 105. számú jegyzőkönyv).

Megjelentetésre javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Oktatási és Módszertani Tanácsa
(2024. augusztus 26., 22-es számú jegyzőkönyv).

Elektronikus formában (PDF fájlformátumban) történő kiadásra javasolta
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2024. augusztus 28., 7-es számú jegyzőkönyv).

Kiadásra előkészítette a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszéke

Szerzők:

Mádi Gabriella – a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének adjunktusa

Dr. Gál Adél – docens, PhD, a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense

Dr. Máté Réka – docens, PhD, a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense

Szakmai lektorok:

Dr. Vári Fábrián László – PhD, az Együtt irodalmi folyóirat főszerkesztője.

Dr. habil. Beregszászi Anikó – professzor, a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének tanszékvezető professzora

Dr. Csordás László – docens, PhD, a II. Rákóczi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense

A tartalomért kizárólag a szerkesztők felelnek.

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	10
Szerb Antal: <i>A felújulás szellemi okai: a felvilágosodás</i>	12
Bessenyei György: <i>Magyarság</i> (Részlet)	17
<i>Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék</i> (Részlet)	19
<i>A Tiszának reggeli gyönyörűsége</i>	20
<i>A filozófus</i> (Részlet)	22
<i>Tariménes utazása</i> (Részlet)	25
Barcsay Ábrahám: <i>A télnek közelgetése</i>	32
Ányos Pál: <i>Egy boldogtalannak panasszai a halavány holdnál</i>	33
Baróti Szabó Dávid: <i>Eggy ledőlt diófához</i>	34
<i>A hóldhoz</i>	35
Virág Benedek: <i>A kalitkába zárt madárról</i>	37
<i>Lantomhoz</i>	38
Gvadányi József: <i>Egy falusi nótárius budai utazása</i> (Részletek).....	39
Batsányi János: <i>Bevezetés a Magyar Museumhoz</i>	43
<i>A franciaországi változásokra</i>	44
<i>A látó</i>	45
<i>Gyötrődés</i>	46
<i>Tünődés</i>	46
Kazinczy Ferenc: <i>Tövisék és virágok</i>	49
<i>A nagy titok</i>	49
<i>A kész írók</i>	49
<i>Írói érdem</i>	49
<i>Szokott és szokatlan</i>	49
<i>Pályám emlékezete</i> (Részlet).....	49
<i>Fogságom naplója</i> (Részletek).....	51
Szentjóni Szabó László: <i>A Sír-halom</i>	55
Dayka Gábor: <i>Kesergés</i>	56
<i>A rettenetes Éj-szaka</i>	56
<i>Az esztendő első napján</i>	57
Kármán József: <i>A nemzet csinosodása</i> (Részlet).....	59
Versegly Ferenc: <i>Az igazsághoz</i>	61
Fazekas Mihály: <i>A tavaszhoz</i>	62

<i>Ki a boldog?</i>	62
<i>Ámelihez</i>	65
<i>Nyári esti dal</i>	66
Csokonai Vitéz Mihály: <i>A vidám természetű poéta</i>	69
<i>Tartózkodó kérelem</i>	71
<i>A boldogság</i>	71
<i>Az estve</i>	72
<i>Konstancinápoly</i>	74
<i>A Reményhez</i>	78
<i>A tihanyi Ekhóhoz</i>	80
<i>A Magánossághoz</i>	83
<i>Az ember, a poézis első tárgya</i>	86
<i>Halotti versek (Részletek)</i>	87
<i>Tüdőgyulladásomról</i>	96
<i>Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz</i>	98
Kisfaludy Sándor: <i>Himfy szerelmei (Részletek)</i>	102
Dukai Takách Judit: <i>Az én lakhelyem</i>	104
Berzsenyi Dániel: <i>A magyarokhoz</i>	106
<i>Osztályrészem</i>	108
<i>Horác</i>	109
<i>Fohászkodás</i>	109
<i>A közelítő tél</i>	111
<i>Gróf Mailáth Jánoshoz</i>	112
<i>Dukai Takács Judithoz</i>	113
<i>Bucsuzás Kemenes-Aljától</i>	117
<i>Levéltöredék barátnémhoz</i>	118
FORRÁSMUNKÁK	120
AJÁNLOTT SZAKIRODALOM A FELVILÁGOSODÁS MAGYAR IRODALMÁNAK TANULMÁNYOZÁSÁHOZ.....	121

ELŐSZÓ

A felvilágosodás korszaka a 18. század végén és a 19. század elején Európa-szerte meghatározó szellemi, kulturális és társadalmi változásokat hozott magával. A Magyarországot is meghódító eszméáramlat alapvetően formálta a magyar kultúrát és irodalmat, az új megközelítések pedig mélyen befolyásolták a társadalom fejlődését és a nemzeti öntudat alakulását.

A korszak írói és költői nagy hangsúlyt fektettek az ismeretek terjesztésére és a tudományos gondolkodás népszerűsítésére, ennek szellemében pedig számos ismeretterjesztő mű, tankönyv és enciklopédia született ebben az időszakban, amelyek célja a lakosság műveltségének és tudásának növelése volt. Ezzel párhuzamosan a társadalmi reformok szükségességét is hirdették, kiemelve az egyéni szabadságjogok, a jogállamiság és a társadalmi egyenlőség fontosságát. Az írók törekedtek arra, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeket csökkentsék, és jobb életkörülményeket biztosítsanak mindenki számára.

E szöveggyűjtemény célja, hogy bemutassa a felvilágosodás időszakának kiemelkedő magyar irodalmi és filozófiai munkáit, valamint azok hatását a magyar szellemi életre. Az itt közölt szövegek betekintést nyújtanak abba a gazdag intellektuális közegbe, amelyben a magyar felvilágosodás kibontakozott, és amelynek hatásai a mai napig érzékelhetőek. A gyűjtemény olyan kiemelkedő alkotók munkáit tartalmazza, mint Bessenyei György, Kazinczy Ferenc és Barcsay Ábrahám, akik műveiken keresztül a nemzeti identitás, a társadalmi reformok és a szellemi megújulás kérdéseit feszegetik.

A nyelvújítás mozgalma különösen fontos szerepet játszott ebben az időszakban. A magyar nyelv megújítása és gazdagítása lehetővé tette a magyar nyelvű tudományos és irodalmi művek megszületését. Kazinczy Ferenc, a nyelvújítás mozgalmának vezető alakja, jelentős mértékben hozzájárult a magyar nyelv és irodalom fejlesztéséhez számos művével, fordításával és kiterjedt levelezésével. Az ő munkássága alapvetően befolyásolta a korszak szellemi életét és a későbbi nemzedékek irodalmát.

Az irodalmi és filozófiai szövegek mellett helyet kaptak a korabeli publicisztikai írások is, amelyek világosan tükrözik a felvilágosodás szellemiségének mindennapi életre gyakorolt hatását. Ezek a szövegek nemcsak irodalmi értékkel bírnak, hanem történelmi dokumentumként is szolgálnak, amelyek segítenek megérteni a 18-19. századi Magyarország társadalmi és politikai változásait.

A magyar felvilágosodás irodalma alapvető hatást gyakorolt a későbbi nemzedékekre, különösen a reformkor és a 19. századi magyar irodalom fejlődésére. A korszak írói és költői által elindított nyelvújítás és kulturális reformok hozzájárultak a modern magyar nemzeti

identitás kialakulásához és megerősödéséhez. Az általuk közvetített eszmék és értékek máig ható öröksége részei a magyar kulturális és irodalmi hagyománynak.

Összegzésképpen, e szöveggyűjtemény nemcsak a felvilágosodás korszakának szellemi gazdagságát tárja elénk, hanem arra is ösztönöz, hogy elgondolkodjunk e kor eszméinek mai relevanciájáról. A felvilágosodás öröksége a mai napig jelen van a magyar kultúrában és társadalomban, és e gyűjtemény hozzájárul ahhoz, hogy jobban megértsük ezt az örökséget.

Kívánjuk, hogy e szöveggyűjtemény olvasása során mélyebb betekintést nyerjenek a felvilágosodás szellemi világába, és inspirációt merítsenek e korszak gazdag gondolati örökségéből.

A szerkesztők

Szerb Antal

A felújulás szellemi okai: a felvilágosodás

Irodalomtörténeteink Felújulásnak nevezik a magyar szellemi életnek a XVIII. század utolsó negyedében meginduló korszakát. Amint a Felújulás szó mutatja, nem kerül valami új a magyar életbe, hanem valami régtől meglévő újra erőre kap. A nemzeti öntudat kivirágzását a XVIII. század fordulata, és a XVIII. század lassú, földalatti munkája készítette elő; ezek a rejtve ható erők most törnek a felszínre ellenállhatatlanul. (...)

A Felújulás időben egybeesik a köznemesi osztály élre jutásával, szorosán össze is függ vele, de túlzás volna a Felújulást csupán szociológiai okokból levezetni. Egy felfelé küzdő társadalmi osztály értékakarása mindenesetre nagy lendítőerőt adott a magyar felújulás ügyének – de maga a mozgalom sokkal szellemibb jellegű volt, semhogy ne lettek volna pusztán szellemi mozgató okai is. Ilyen volt elsősorban a felvilágosodás eszmeköre.

Amikor II. József személyében egy „filozófus”, a felvilágosodás híve lépett a Habsburg-trónra, a felvilágosodás egy csapásra meghódított minden fontos pozíciót, Ausztriában is, nálunk is.

A felvilágosodás harsonás fő attackja az egyházi Jerikó ellen irányult. A nagy harc legenda övezte hőse Voltaire volt, akiben teljességre érett a szkeptikus, rombolva bölcs, mélységesen részvétteljes, de csak a szellem, a kiművelt szó eszközeivel hadakozó humanista típusa, melyet Erasmus Rotterdamus testesített meg először. Voltaire tolla olyan hatalom volt a korabeli Európában, mint előtte senki íróemberé.

Az egyházellenes front első diadala Magyarországot is erősen érintette: a jezsuita rend eltörlése Európa valamennyi országában. Az egyházi kultúra legfőbb erejét veszítette el a jezsuitákban, különösen minálunk, ahol két évszázadon át az ifjúságnak az egyházi eszmények jegyében való nevelése csaknem kizárólag a jezsuiták kezében volt. A gyermekkorukat élő piarista iskolák nem tudták a hiányt még pótolni. A magyar katolikus nyáj vezérek nélkül maradt, mint a mohácsi vész után, és szíve nyitva állt a kívülről jövő ellenségnek.

A magyar felújulás első rajvonala, Bessenyei és a magyar testőrírók mind volteriánusok, és elgondolásukban a magyar szellem autonómiájáért való harc a legszorosabban összeforrott az Egyház elleni küzdelemmel. A magyar szellemért való harc is része annak a mítosznak, melyet a kor az önmaga kifejezésére alkotott: a világosság harcának a sötétség ellen. A sötétség legfőbb képviselője a mítosz szerint az egyház.

Mikor II. József, Voltaire híve lép a trónra, és a Mária Terézia alatti cenzúra teljesen átalakul, az egyházellenes propaganda bámulatos gyorsasággal árasztja el az országot. Röpiratok özöne, a meginduló magyar időszakai sajtó, mind a volteriánus harsonákat visszhangozza,

harcmodorban is a voltaire-i jól bevált módszereket használva fel, úgy, amint az osztrák felvilágosult íróktól eltanulják.

Ekkor vonul be a magyar irodalomba is a Benniszülött, a XVIII. század végének szimbolikus alakja. A Benniszülött, Otahaitinak vagy valamelyik más óceáni szigetnek, vagy egy fiktív országnak lakója, békés, jámbor, jó erkölcsű ősember, aki nem tesz különbséget ember és ember között, a társadalmi hazugságokat nem ismeri, és Istent dogma és szertartás nélkül imádja, amint a természetben megnyilatkozik. A fiktív Benniszülöttet a kor írói interjúvolják... A Benniszülött a magyar hírlapokban is csodálkozását fejezi ki az európaiak vadságán, hazugságain és legfőképp felekezeti türelmetlenségén, amit következetesen nem ért meg.

1782-ben megjelent egy röpirat, ezzel a címmel: „Prófétzia, mellyet látott álom közben egy Frantzia ez előtt Tizenégy esztendőkkkel.” Egy Péter nevű francia álmában látja a világot, ahogy hétszáz év múlva lesz. Kolostorok már nincsenek. A római püspök szerény és szegény ember. Könyörög a császár életéért, és gyalog megy haza. Madridban megtiltják a Dominikus nevet, mert az inkvizícióra emlékeztet. Versailles-ban leveszik a falról XIV. Lajos képét, mert 300 000 embert hitük miatt kiűzött az országból. Aztán magyar híreket olvas az újságban. Az országgyűlés arra kéri az uralkodót, hogy ezentúl valamennyi uralkodó a József nevet viselje, II. József emlékezetére. Budán építkezés közben egy volt kolostor pincéjében csontvázat találnak, és mellette egy naplót, melyből kitűnik, hogy egy szerencsétlen apáca végezte itt életét. Eger: még Egerben is toleranciára inti a püspök a papokat...de úgy látszik, ez már álomnak is túlságosan szép, mert a francia itt felébred, és a profétzia véget ér. Íme, ízelítő a kor vágyaiból és nappali álmaiból!

Kik voltak az antiklerikális front magyar harcosai? Frivol főurak, mint Fekete János és Sztáray Mihály, külföldről importált kalandorok, mint Trenck Frigyes báró, fékezhetetlen kismesek, mint Szacsvey Sándor, a székely szerkesztő, és Laczkovics, a huszárkapitány, abból a harsogó, nagy pipájú, kevés dohányú fajtából, amely később az arisztokratikus ellenőrzés alól felszabadulva, annyi kárt okoz az országnak negyvennyolc körül.

De a zabolátlan lármások mögött ott állt hallgatagon az ország egész intelligenciája. Nem követték a kolomposokat a felvilágosodás végső következményéig, az ateizmus és a szellemtagadó materializmus ellenkezett a nemesi osztályfegyelemmel — de elmentek a Érthető, hogy különösen a nagy műveltségű protestáns nemesség állt a felvilágosodás zászlaja alá. A türelem számukra azt jelentette, hogy újra megnyílnak előttük a közhivatalok, amelyektől eddig elzárta őket egy esküforma, amelyet katolikus megszövegezése miatt hitük megtagadása nélkül nem tehettek le. Így válik tempó- és nívókülönbséggé Kelet- és Nyugat-Magyarország, protestantizmus és katolicizmus ősi szembenállása. A keleti részek protestánsai a felvilágosodás mérsékelt hívei lévén, együtt mozdulnak a megváltozó

Európával, míg a nyugati részeken, a protestantizmus iránti ellenszenvből, lassabban halad az autonóm magyarságnak a felvilágosodással egybekötött diadalmenete. A Dunántúl még sokáig szembehelyezkedik mindennel, ami új, akár a gondolatban, akár a nyelvben.

De az új vezérek, az új megvalósítók mind a felvilágosodás hívei. Bessenyeiről már beszéltünk. Kazinczy a felvilágosodás érdekében indítja meg *Orpheusát*. „Én megmakatsítottam magamat kitsikarni a Superstitio kezéből a véres tört, és irtóztató képeről lekaparni az állortzát.” Kölcsey Pázmány olvasása közben felkiált: *Tantum religio!*¹ És Pázmány lesz később Vörösmarty számára is az ítélet, a túlvilági Pázmánnyal mondatja el: „Legszentebb vallás: a haza s emberiség.” A jozefinus támadással az egyházi kultúra Magyarországon megdőlt. Bukása hirtelen volt, de nem váratlan. A magyar szellem gyors lendülettel utolérte Európát, amely már egy évszázada ebben az irányban haladt...

Az antiklerikális támadás és diadala a felvilágosodás negatív, romboló oldalát mutatja meg. De a kor legjobbjai természetesen nem azért romboltak, mert a rombolás öröme után vágyódtak, hanem mert helyet akartak adni valami újnak, építeni akartak a romokon. Az egyházi kultúrát azért akartak helyéből kimozdítani, hogy ne vegye el a levegőt az autonóm világi ember kultúrája elől.

A felvilágosodás embere hisz az államban. Az állam szemében már nem a szükséges rossz, mint a vallásközéppontú századokban volt, hanem hatalmas erkölcsi nevelőintézmény. Ekkor alakul át az állam hatalomállamból kultúrállammá. A kultúrállam életetője az államnyelv.

Igazi kultúra, a felvilágosodás tanítása szerint, csak a nemzet nyelvén jöhet létre. A latin nyelv a sötétség korszakaival jegyezte el magát. Különösen a német nyelvterületen mutatkozik a felvilágosodás a nemzeti szellem ébresztőjének. Mária Terézia uralkodassanak utolsó éveiben a felvilágosodásnak ez a nemzeti kultúrát építő hulláma Ausztriát is elfoglalta, és innen kapta a magyarság az első ösztönzést, hogy nemzeti kultúrájának felújításáért küzdjön.

Részben Lipcse, részben Bécs hatása alatt fejlődik ki a magyar tudatban is a nyelv problémája.

Nálunk a nyelvprobléma egészen különösen bonyolult volt. A felvilágosodás nyelvtisztelete nálunk egyszerre három nyelvet propagált: a magyart, a latint és a németet.

József a felvilágosodás nevében ki akarta küszöbölni a halott latint a hivatalokból és az iskolákból, és helyébe a Monarchia egységes kultúrnyelvét, a németet akarta ültetni.

Sokan tiltakoznak a német nyelv ellen, és követelik, hogy hagyják meg jogaiban az ország régi nyelvet, amelyen saját kultúrája kiépült, a latint. Csak nagyon kevesen, és nem is a

¹ Mekkora hit!

legfelvilágosodottabbak, hanem a romantika előfutárjai törnek lándzsát a magyar nyelv mellett.

Mert nálunk a latin nem volt halott nyelv, es nem volt az egyházi kultúra privilégiuma. A latin a magyar nemesség második anyanyelve volt. Osztályjellegének egyik fő kifejeződése és olyan hagyományokkal gazdag, mint másutt a nemzeti nyelv. Nálunk a felvilágosodás nem volt szükségképpen ellensége a latin nyelvnek, sőt eszméi először latinul terjednek.

Semmi sem olyan jellemző, mint hogy nálunk (és csak nálunk) nem magyarra, hanem latinra fordítják le a kor legforradalmibb könyvét, Rousseau *Contrat Socialját* (1792).

Bessenyeinek inkább elméleti propagandamunkája, Dugonicsnak, Baróti Szabó Dávidnak és társainak elszórt nyelvújító kísérletei után a szervezett mozgalmat az első magyar nyelvű hírnap, a *Magyar Hírmondó* (1780-1788) indította meg. Az első szerkesztők, Rát Mátyás és Révai Miklós még óvatosan újítottak, de Barczafalvi Szabó Dávid, elkeseredve II. József németesítő törekvesei miatt, a honfíjdalom oroszlanjaként rohant neki a magyar nyelvnek. A legnemzetközibb idegen szavakra is sikerült magyar szót találnia; meg a hónapok nevei elől sem hőkölt vissza, hanem tanulva a francia példán, így mondta magyarul: zúzoros, enyheges, olvanos, nyilonos, zöldönös, termenes, halászonos, hévenes, gyümölcsönös, mustonos, gémberes, fagyláros. A legelszántabb előfizetők is (Összesen vagy kétszázán voltak) felmondták a lapot, mire Barczafalvi elvei fenntartásával letűnt.

A nyelvújítástól nemcsak azt várták, hogy az összes ismeret magyarul mondható legyen. A felvilágosodás optimizmusa sohasem érte be pusztán szellemi eredményekkel. Decsy Samuel egyébként igen értelmes *Pannoniai Féniksz Avagy Hamvából Feltámadt Magyar Nyelv* (1790) c. művében megjósolja, hogy a magyar, éppen nyelve által, középponti helyet fog elfoglalni a világkereskedelemben, mert a magyar nyelv lesz a közvetítő Nyugat és Kelet között.

A kor úgy képzelte, hogy a „nyelvművelés” megegyezés eredménye, szükség van tehát egy testületre, amely dönt a vitás kérdésekben, és a nyelvművelés szervezését kezében tartja. Ilyen racionális elgondolások hozták létre annak idején Richelieu² francia akadémiaját, és a felvilágosodás korában Európa-szerte úgy tudták, hogy a francia kultúra nagy kivirágzása az Akadémiának köszönhető. Minden ambiciózus nemzet megalkotta a maga Akadémiáját. A mi felvilágosodásunk programjából sem marad ki ez a pont. A kezdeményező megint Bessenyei, kinek Jámbor Szándék c. röpiratát (1781) Révai Miklós adja ki 1790-ben, ismét egy folyóiratnak, a *Hadi- és Más Nevezetes Történeteknek az égisze alatt*. 1791-ben megalakult az

² XIII. Lajos minisztere, bíboros. 1635-ben ő alapítja meg a Francia Akadémiát

Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság, melynek Aranka György volt agilis titkára, és amely tíz évig többé-kevésbé működött.

Egy másik front, ahol a felvilágosodás a nyelv ügyében harcol, a Játékszín, a Nemzeti Színház. Itt is francia példa hat: a Comédie Française kiejtésszabalyozó, az elokúció³ kérdéseiben döntő szerepe. A színház már Bessenyei programjában is benne van, darabokat is ír a majdani színház számára; a majdani színház számára fordítja le es látja el buzgó előszavával Kazinczy a Hamletet. II. József alatt Pest es Budán már három német színház működik: 1774 óta a pesti Duna-parton a Rondellának nevezett vármaradványban az egyik, a másik a budai Várszínház 1787 óta, a harmadik a mai budai korzón levő nyári faszínház. Végre a II. Lipót trónra lépésekor fellobbanó nemzeti lelkesedés, Kazinczy agilitása, a főurak és Pest megye áldozatkészsége lehetővé teszik az első magyar színjátszó társulat megszervezését. Igazgatója, a jobb sorsra érdemes Kelemen László olyan kálváriát járt, mint egy mai színházigazgató, harcolva közömbös magyar hatóságokkal, ellenséges német színészekkel és saját fegyelmezhetetlen csapatával. Hat évig tartott ez a színjátszó társulat (hol az egyik, hol a másik német színházban játszottak), míg végre tönkrement. Ezalatt Kolozsvart az idősebb Wesselényi pártfogásával alakult egy másik magyar színjátszó társaság, amelynek későbbi pesti vendégszereplése nagy hatással volt a magyar drámairodalomra.

³ kifejezésmód

Bessenyei György

Magyarság

Részlet

Vallyuk meg, hogy nagyon meg szűkültünk a' Magyarságba mellynek ugyan bőségébe soha nem vóltunk. Tsudálkozom nagy nemzetünkön, hogy ő, ki külömben minden tulajdonainak fen tartásába olly nemes, nagy és álhatatos indulattal viseltetik, a maga anya nyelvét feléjteni láttatik; ollyan világba pedig, melybe minden Haza, önnön nyelvét emeli; azon tanúl, azon perel, kereskedik, társalkodik, és gazdálkodik.

Ollyan szánakozásra, s egyszersmind köpedelemre való tsekéllyéssel, kitsinyitik némelylek magokat, hogy magyarul nem lehet mondják jól irni, okoskodni, mivel sem ereje, sem elégsége nintsen a nyelvnek, mellyekkel a' tudományok szépségeket, és mélyiségeket, elől lehetne adni. Ollybá venném ha mondanád egy nagy Hegynek melly arany kövel tele vólna, hogy semmit nem és, mivel nints bányá s' bányász benne. Mit tehet aról a drága hegy, ha kintseit belöle nem szedik; mit tehet rólla a Magyar nyelv is, ha fijeit ötet sem ékesíteni, sem nagyítani, sem fel emelni nem akarják. Egy nyelv sem származott a' föld galyóbissán tökéletes erőbe; de azért még is sok van már erős és mély közöttök. Ha az Anglusok soha nem kezdettek vólna nyelveken irni, azon okból hogy gyenge, nem vólna mosz sem fényes, sem olly mély, mellyhez egy nyelv sem hasonlíthat már e' részbe, noha gyengébb vólt sokkal mint most a' Magyar.

Nézzük meg az Anglust mi volt 1017ben mikor Kánut a Daniai fejedelem el foglalta. Guillelmus a Normándiai Hertzeg, ki őket járma alá vette hasonlóul a 11dik Százba egész Angliába meg tiltotta az Anya nyelvet minden törvény tábláknál, úgy hogy Normanus nyelven kellett mindent végbe vinni. Ez egész 11dik Eduardusig így ment. Mi pedig Magyarok magunk láttatunk nyelvünket meg tiltani. Guillelmus alatt nem lehetett hát Anglus nyelven mély tudomány: De következik e' onnan, ha akkor az Anglus nyelv tsekély vólt, hogy most se tsudálhassuk benn Miltont, Sakespearet, Jungot, Poppét? Ha ugyan az Anglus mindég abba maradt volna, hogy ne írjon a maga nyelvén, sem törvényt, sem pert, sem tudományt, mert gyenge, most is ostoba vólna.

Mi vólt a Frantia nyelv is 10dik 11dik Százba Róbert alatt? allig lehetett nyelvnek mondani együgyüségé miatt; úgy de, Risseliö még is ollyan taszítást tett rajta, hogy ő alatta, és utánna a két Corneliusokat, Deszperot, Moliert, Monteszkioöt, Voltért sat. frantziásokban tsudálnod kell. Hová ment már ez a' nyelv, abból a mélységes alatsónyságból melybe nyögöt, és mitsoda szélllesen ki terjedtet tudományt adott fiainak?

Görög ország böltsöje volt minden tudományoknak; - hová elmelte fel nyelvét? Ugy de nézd meg, Amfiction 111dik Athenás béli király idejébe Kinek uralkodása alatt 12. Nemzetetskék, kétszer Esztendőben a' Termófilesen öszve gyültek mint mi régen a' Rákoson, hogy dolgaikról tanátskozzanak, hol tsak szóval végezték közönséges ügyöket. Nehéz lett volna akkor Aristotelesnek, Plátonak, Xenofonnak, Homerusnak azt irni, mit idővel Görögül meg irtak. Irhatták volna é Euripides es Sofokles is Nemes Tragediaikat Kranausz alat?

Jegyezd meg e nagy igasságot, hogy soha a földnek golyobissán egy Nemzet sem tehette addig magajévé a' böltsességet, mélységet, valameddig a' tudományokat, a maga Anya nyelvébe bé nem húzta. Minden Nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem. Pittagorás tudta az Egyiptomi nyelvet, több Filosofusokkal együt, kik oda mentek tanulni, de még is mig a' Görög a maga nyelvébe fel nem ment, nem volt közönséges böltsessége. A' Romaiak hasonlóul sokan tudtak Görögül; de azért tsak Senecába, Epictésbe, Pliniusba, Ciceroba sat. tudallyuk öket. Anglus, Frantzia regen tud már Sidóul, Görögül, Deákul a maga tudósaival; de még is mig önnön nyelvét tudósá, nagy a' nem tette, fel nem mehetet. Magyar országba is régen tudnak már a Papok, s' némely tanulók Sidoul, Görögül, de azért hol vannak a tudományok? Szent Istvántól fogva mindég Deákul ir a' Nemzet s' mire ment benne a' tudomány? Sok el mondja néked ha akarod a Sidó, Görög Grammaticát tsak nem könyv nélkül, Ugy ir Deakul mint Cicero; de azért egyéb képpen olly melységes ostobasága, s' vadsága, idetlensége lhet, hogy beszélni sem mersz véllé, mivel akarattya ellen oly rutakat mond, mellyek miat ö helyette kell el pirúlnod.

Mit kell hát egy Nemzetnek el követni, ha tudománnyal fel akarja magát emelni, melly dologg kötelessége? -- vagy valamelly idegen nyelvet kell anya nyelvének fogadni, s' a magatúl butsút venni, vagy a maga született nyelvébe, a mély tudományokat által tenni. De egy egész Nemzet meddig tánul meg valamelly idegen nyelvet tökélletesen, és mikor felejt el a magáét? mert a' Paraszt emberek kikkel beszélünk kell, nem tanulnak sem Görögül, sem Sidóul, sem Deákul, nekik is Feleségeikkel beszélni, pedig a paraszt Aszszonyok tudjuk miképpen szokták az idegen nyelveket tanulni. Azért akkor fog a Magyar nyelv Hazánkból ki halni, mikor a Magyar paraszt Aszszonyok Deakul, Görögül, Frantziául vagy Németül fognak tanulni, és Magyarul meg szünnék beszélni. Mig pedig a Magyar Paraszt Aszszonyok magyarul fognak beszélni, addig a Paraszt emberek is úgy beszélnek, és hasonlóul mig a' jobbágyok, magyarul szólnak, addig az uraknak sem lehet a magyarságot el felejtteni. Ha már így kentelenek vagyunk nyelvünket meg tartani, tisztítsuk ki leg alább, és dolgozzunk előmenetelünkön.

Minden Nemzet a maga nyelvéről ismértetik meg leg inkább; - hogy nevezné az ollyan Nemzetet, mellynek anya nyelve nem volna? Se hogy, mitsoda szomorú el vettetett és

gyalázatos sors lenne az egész Nemzetnek anya nyelv nélkül a' több anya nyelvű Népek, Hazák közt bújdokni, és szemtelenkedni, hol szüntelen azt kérdeznék tülle: hát te mi vagy honnan jöttel, ki vagy? Azonba a' melly nemzetül elködülne nyelvét, az iránt mindég ugy tette volna mintha inassa, vagy szolgálja volna.

Mért nem alkalmas a Magyar nyelv? azért feleled, hogy nem lehet rajta ki tenni a dolgot: ha nem lehet, ted úgy mint deákul van, mert minden nemzet úgy tett azzal, mondjad Magyarul Filozófia, Teológia, Fisica sat. Minek ezek helyébe új szókat gondolni? ezzel úgy is minden Nemzet úgy bánt; a' Frantzia így mondja' Filozóf. Teolog, Fisik. el hadja belölök az utolsó betűt, s' mindjárt Frantziául van. A Német így mondja: Filozófi Teológáj sat. Így valamit az Anya nyelven ki nem lehet tenni, azon kell nevezni a min már nevezik, és mihent ezeket a' szókat meg adod a magyar nyelvnek, mint a' deák magának Görögből meg adta, mellyet Anglus, Rfantzia, Német követtek; azon szempillantásba olyanná tézed a Magyar nyelvet mint a leg főbb Europai nyelv lehet e földön.

Melyik nyelvnek is lehetne több edessége, méltósága, mellyisége és könnyű mondása [mint a' Magyaroknak? mind a' deák mind a' Frantzia, mind a' Német görtsösebb nálla. Kivált Poetaságra, eneklésre, régi történetek elő beszéllésre, díszes beszédre, egy nyelv sem haladja meg. Olvasd meg az EMBERNEK PROBAIÁT, TELEMAKUST. AGIST. LUKANUST, Foogadom nem fogod benne a' Magyar nyelvnek sem szűk voltát sem sundaságát, sem tsekelységet észre venni. Nem volt ilyen erőbe az Anglus nyelv Kanut alatt, sem a' Görög Amfiction idejébe, sem a' Frantzia, Risseliö előtt; de meg is el mehetek mostani tökéletességekre, mellyel az emberi Nemet zsuddálkozásra hozzák és böltsességre tanítják.

(1778)

Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék

Részlet

Könnyű általlátni nemcsak azt, hogy a mi nemzetünk a maga nyelvének öregbítésében és pallérozásában még ez ideig nem jár egyenes úton, hanem azt is, mi volna arra a legegyszerűbb út és a legtekélyesebb eszköz: tudniillik egy Tudós Magyar Társaságnak felállítatása, amelynek egyedülvaló dolga az lenne, hogy a mi nyelvünkön minden tudva levő dologra kiterjessze, annak szólásának formáit kipallérozza vagy újakat is, a dolgoknak és a nyelvnek természetéhez alkalmaztatkat találjon, s maga mind a fordításokban, mind egész munkák írásában, az egész magyar hazának példát mutasson.

Tudom, hogy ez a király megegyezése és az ország költsége nélkül meg nem készülhetne. De a hazának fő rendei azt mindenikét megnyerhetnék és véghez, vihetnék. Ugyan fel lehetne-e tenni, hogy ez a nemzetek atyja és fejedelmek példája, felséges második József császár és

király, aki mindent, valami a virtushoz közelít, szeret és ő mozdít, az ország fő rendjeinek hazájokhoz s nemzetekhez való ily szíves és okos buzgóságokat helyben nem hagyná, sőt maga királyi hatalmával is ezen közjóra igyekező célt nem segítené? És mi illenék inkább az ország nagyjaihoz, kik ennek a dicsőséges dolgokra termett nemzetnek hatalmas oszlopai, mint a haza boldogságát s dicsőségét e részben is egybevetett vállakkal munkálódni? Bizonyára a következő maradék az országnak mostan élő főrendjeinek idejeket mindenkor úgy fogná nézni, mint a maga boldogságának epocháját, kezdő idejét. Sőt a mostaniak is, akik ezen hasznos munkának gyümölcseiben még magok részesülhetnének, tudom, a hazának ily nagy jóltevő kit velem együtt az egekig emelnék.

(1781)

A Tiszának reggeli gyönyörűsége

A Tiszának partján virradok meg egyszer,
Hol ifjú éltében jártam sok ezerszer.
Az ég boltozatját kék szín táblájával,
Tüzesedni láttam napunk sugárával.
Mosolyodni kezd az hajnal világunkra,
Világosságot nyújt zsibbasztó álmunkra.
Az éjjeli ködök gőzölögni kezdnek,
Hegyeknek tövébe s völgyekbe rejteznek.
Innen eresztetik felfelé párájok,
S a reggellel ekként közlik még homályjok.
A nyugodt természet kel, s kifújja magát.
Verődik álmábul; újrakezdi dolgát.
Még az erdők s hegyek homályba nyugodtak,
Hol napunk világát várván csak hallgattak.
Az álmos természet végtére megindul,
Élő fíjjal munkájára mozdul.
Napunknak sugára terjeszkedik rajta,
Melly holdat, csillagot a tengerbe hajta.
Erdő s hegytetőket megaranyoz tüze,
Ragyog játékára az harmatnak vize.
Lesüllyedt az éjjel már ólombotjával,
A nap kezd ragyogni fényes világával.

Földünknek szélirül felszökött egére,
Úzi a setétet komor tengerére.
Nagy természetünkben kacagni kezd minden,
Mellynek nagy lármája elkezdődik renden:

Zendülnek az erdők sokféle hangokkal,
Szóllnak madarai a víg vadászokkal.
Jajdulnak a kopók; hangzik a kürt messze,
Bögnnek az élő fák, faldos ott a fejsze.
Az halász hajója harsog a vizeken,
Keresi prédáját e párás térjeken.
A sásas rétekre sok marhák veretnek,
Rívó bögései gyakran kettőztetnek.
Éh szájok a fűbe széjjelharácsolnak,
Furullyája zendül köztök pásztoroknak.
A Tisza partjárul ezeket szemlélvén,
Csendesen állottam mindennek örülvén.
E víznél kétfelől szörnyű jegenyefák
Nőttek, mellyek csaknem a felleget tartják.
Iszapos gyökerek mélyen ereszkedett,
Boglyas oldalokon kérgek repedezett.
Terjedt gallyjaikkal lefelé hajlanak,
S mintha szomjúznának, a vizekbe nyúlnak.
Nyájason zörgenek zöld s fehér levelek,
Melyeken csak lassan bujdosnak a szelek.

Ezek közt a Tisza foly csendességével,
S mintha gondolkozna, olyan menésével.
Sárga tajtékjait formálja közepén,
Sok gallyak s levelek ballagnak a színén.
Sebes örvényei bujdosván magokba,
Zúgással ütköznek néhol a partokba,
Mellyek két részeken erdejek táplálják,
S a világ lármáját csendesen hallgatják.
A páros gerlicék szárnyok csattogtatva,

Repdesnek felettek magokat mulatva.
Vidámul a Tisza turbékolásokkal,
Mert szép lármát tesznek nagy csacsogásokkal.
A Tisza egy részin széles rétek vannak,
Honnan kiáltások hallik a darvaknak.
Ezeknek nagy szavok a magas egeket
Betöltvén, lármázzák érzékenységinket.
Sok hattyúk is nyúlnak a Tisza felett el,
Kik repülvén, tűnnek szép süvöltésekkel.
Szárnyoknak különös kettős hangozása
Olly, mint a csehelő kopók kiáltása.
Több számos madarak zengenek ezentúl,
Mellyekbül a puskaszóra sok aláhull.
Illyen dolgok között szemlélvén a Tiszát,
Gyakran jártam által örvényes folyását.

Füzesei mellett sétáltam magamba,
Fövenyes lapályján, és gondolatomba
Szüntelen neveltem gyönyörűségemet,
Részegítvén vele érzékenységemet.
A tavaszi szagok orromba ütköztek,
Mellyeket magokkal hordoztak a szelek.
Illyen az hely, ahol életre születtem,
S e nagy természetnek férfi tagja lettem.

A filozófus

Részlet

Pontyi: Nem kell nékem az a zöld lé, abból a húsból kérek – nem is ehetik már itt az ember amiá a sok cifraság miá- hát ez a veres lé? hiszen berzsen⁴ ez, vagy micsoda? hát az a kék tajték mi ott? boldog isten! ha a nagyapáink láthatnák! Már hogy pántlikát mit felkaptak,

⁴ a vöröshagyma héjának kifőtt leve

ütné kő, de hasából, gyomrából is módit csinálni az embernek, ki látta? Már talán szégyen is disznóhúst enni?

Angelika: Hát hogyne volna szégyen?

Pontyi: Még zsidókká leszünk hát ebbe; ökröhúst is szégyen hát enni mert mind parasztemberek bánnak az ökrökkel. De utoljára kenyeret is gesztenyepúderben süttetnek; be hiábavaló időt értünk.

Lilisz: Jobb volt hajdan, úgy-é?

Pontyi: Hát.

Ticius: De én jobban szeretem a mostani időket, nem kell most annyit enni, innya, mint régen, hiszen akkor, amije volt az embernek, csak ételre költötte, mert szörnyű sok evés volt. Abból a becsináltból kérek.

Pontyi: Öm, de hiábavalót beszél kentek egy hiábavaló ebédre, mint régen szegény atyáink egy hónapig elköltöttek. Egész ebédje az udvarból költ ki, csak sóért, borsért adott pénzt, de kentek Bergengóciából honnan drága pénzen hordák a sok haszontalanságot együvé, drága pénzen fizetik azt a sok sehonnai egészség s ételrontó szakácsot. Cukher-kopókat⁵, marcafánk⁶ lovakat, mit hoznak az asztalra, ötven forintba is belekerül, mégsem lehet belőle enni, osztán cukher-kopónak az árán egész hónapokig megérte az asztal készpénz költségét.

Berenisz: Bezzeg helyrehozta osztán a bor, mert most egy átalag⁷ tokaji eltarthat annyi ideig, mint akkor.

Pontyi: De bizony, édes húgom, nem vették űk pénzen a bort, de most a világ négy oldaláról hordjátok össze az ebédet; tengeri rák, csiga, béka, minden ördög férget, csúszó mászó állatot összevesztek. Mikor nékem kétszáz hízott marhám, annyi ürüm járhat a pusztán, minek nékem akkor béka, csiga? Egyétek meg.

Ticius: Mégsem olyan egészségtelen az, mint a régi borivás.

Pontyi: Öm, be nagyot monda kend, de bizony eleget ivott az én apám, a kendé is, mert az asztalnál virradtak meg sokszor, de mégis nyolcvan esztendeig és frissen éltek és sok száma nélkül való öregeket látok olyakat. De kentek a cukher-kopóval osztán a békával nem kuruttyolhatnak ám nyolcvan esztendeig a világba, ne búsuljanak. Hiszen hallja, kend, nem kerül nékem odahaza egy hónapig is négy márvásba⁸, készpénzbe az ebédem, mégis többet eszem, mint kend. Kenteknél egy ebéd is belekerül ötven forintba, s mi vólt? Cukher-kopó.

Párménio: Igazán mondja az úr: mert meg kell vallanunk, hogy az emberi természet, ha legközségesebb eledellel táplálkozik, legerősb és legegészségesebb, és ok nélkül való

⁵ marcipánból készült kutya

⁶ marcipán

⁷ 10-30, ill. 75 l-es hordó

⁸ Szűz Mária arcképével díszített ezüstpénz

dolognak tartom a természet táplálásából módit csinálni, mintha természet is tartozna magát haszontalanságainkhoz szabni. De el is jönnek az idők, hol az emberek e részben magokhoz térnek.

Pontyi: Ugy van, kedves sógor uram, látom, általérte a dolgot. Hiszen már a sövegeket kalapjokat hadd metélnék, mert akár nagy kalap, akár kicsiny legyen az ember fején, attól nem fáj a feje. De ha moslékot vagy egyebet olyat eszem, elromol a gyomrom, egészségem. Akár zöld, akár veres színbe öltözzem, nem fáj a, de nem mondhatom azért, hogy akár daragulyát, keserű füvet, akár zellersalátát vagy tárkonyost eszem, mind éppen olyan jó. Ezért nem lehet a hassal, gyomorral úgy módizni, mint a pántlikák színével, hogy majd zöld, majd kék, majd veres, s mindenik jó afelől.

Eresztra: Valósággal okosan és helyesen beszél, én azon értelemben vagyok.

Pontyi: A nagy urak gyermekeit mind cukkerrel, meleg vízzel, tejjel, kávéval nőtetik, de le is vernék, olyanok vagynak, hatot is a pipámmal a lábáról.

Párménio: A nevelés, igaz, nehéz teher.

Eresztra: De édes is, ha engedelmes gyermekeket szül az ember.

Párménio: Nem arra nézve szólok, azt akarom csak mondani, hogy külsőképpen a testet kicsinységétől fogva szabadon kellene nevelni, hogy szorongattatásokban ne legyen, és a szabad levegőek alól melengetett szobákba ne rejtegettessen. Rousseau e részben bölcsen ítél.

Pontyi: De kedves sógor uram, nem olvasta az én anyám soha Rousseau-t, mégis tudott kényeztetés, szorongatás nélkül nevelni. Szabadon hevertem én az ágyon, s húst ettem, mihelyt a gyomrom emészthette.

Párménio: Abban ugyan nem szerencsésebb nálam az úr, sógor uram, mert engemet az anyám talán még szabadabban nevelt. Szép, rút időben, ha tetszett, hagyott az ég alatt künn múlatni, ételt, gyümölcsöt minden időben kívánságom szerint ehettem.

Pontyi: Meg is esmerszik sógor uramon, hogy nem békával, meleg vízzel élt, s nem kalitkába, pólyába nevelték, mert ugyan legény ám a talpán.

Szidalisz: De abban a nagy szabadságban sok alkalmatlan hibát kellett az úrnak elkövetni, mert a gyermekség mindenre hajlandó, és a sok szabadságban erkölcsé, élete veszedelemben foroghat.

Párménio: Nem tudom, hibának mondjam-é, vagy ne, de szüleimtől soha nem bünttettem; amely cselekedetet vélem csak csupán gyermekség követtetett el, aziránt feddést is alig mutattak, gonoszságot talán bennem kicsinységemben nem tapasztaltak, erkölcsimet oktatták bennem, de inkább példákkal, mint szüntelen való beszéddel.

Szidalisz: Az az igazi nevelés, úgy ítélem, ha a szülék nemesen, keresztényi módon viselik magokat; például veszik őket gyermekeik, de ha hibákba, bűnökbe leledzenek cselekedeteikkel, haszontalan beszélnek okosan magzataiknak, mert a gyermek hajlandóbb mindég szüleit inkább magokviseletiben, mint okoskodásaikban követni.

(1777)

Tariménes utazása

Részlet

ELSŐ SZAKASZ

Mester Kukumedóniás Tariménesnek házához elérkezi, honnan útjára elindul.

Az Antarktikus csillaghoz nem messze feküdt egy tartomány, melyet Menediának neveztek. Ennek vala több részei között egy kies határa, ligetes erdővel szaggatva, szép halmokkal ültetve és futosó patakokkal köröskörül áztatva. E ragyogó térségnek közepén feküdt egy város, melynek emberi emlékezettől fogva Tariménesek voltak örökösai. Közepén felemelkedett ordas kastélya, hajdani formájával a tündérek várát hozta nézőinél oly bánatos emlékezetbe, mellyel a régi időknek mesélt gyönyörűségei után szoktunk sohajtani. Magas csúcsait gólyafészkek tornyozták; romladozott szegleteiről pedig csipkebokrok csüngöttek alá, hol csókák szállongottak, és verebek csiripoltak. Dörgéssel nyíló kapufeleinél magokra omlott kőfalak és oly mélységre lemenő ásott pincetorkok látszotta, honnan az örökké ijesztő setéség nézett ki. Udvarának kietlenségét egy hanyatlott tetejű ókút vette árnyékba, mely körül rémítő kutyaböfögések és éles kakaskiáltások hallattak.

Itt lakozott Tariménes öreg nagysága, udvari cselédjeitől körülvértve, kiknek ünnepnapokon régi dolgokról beszéllett, melyen ő nevettek. Itt nevelte egyetlen egyjét, kire familiájának régisége támaszkodott, melyről a vár kerületeiben lévő minden öregasszonyok és ifiú cseléde azt hitték, hogy a világnak emberi ága belőle származott.

Volt az ifiúnak születésében oly természet szerint való erő és józan okosság, mely ha mezejére kaphat, minden oskolában avult mesterséges okoskodást felülhalad. De a gyermeki ifúságnak finnyás kevélysége, cselédinek csudálkozással való dicséretnek, nagysága asszonyanyjának kegyes vigyorgásai, elméjét oly magas füstfellegekre emelték fel, honnan csak néha-néha méltóztatott e siralomnak völgyében eszetlenkedő világra lenézni. Mindezeknél fogva az ifiúnak születése még csak bimbójában hevervén, sem mások, sem maga által nem ismértetett; idő, alkalmatosság, tapasztalás kivántatott meg kinyílására. Oly kitanult férfit kerestek ezen célra, ki e világi társalkodásnak rendes módjában azon titkokat

fedezné fel előtte, melyek a cselekedetekben mindég fennforognak, de mégis csak az okosoktól láttatnak.

Mester Kukumedóniás érkezik el e lélekben járó hivatalra. Józan itélettel, egyenes látással bírt; de az okoskodásnak furcsákodó és nevetséges módjától még egészen meg nem szabadult; formáján pedig oskolájának porfellegei borongottak. Idétlen módon nagyratartott személyén a vad manérnak mord kegyességét mutatta; megszagotott beszédit, ujjaival álla hegyit vonogatva, mértéletes köhentésekkel késérte; jobbra-balra csak szemeit kavargatta, tekerítés nélkül lévén megmeredt nyaka vállába szegezve.

Ha szép mondásait hahotával dicsérték, maga csak alig mosolyodott el, vagy fenekre ült csendességet mutatott, mintha magát dicsősége közül kivánna kiragadni. Sokféle értelemre intézett szavaiból mindannyi titkot csinált; mértékletes tiszteletit pedig a felsőbbek előtt, alázatosan tántorgó görbedezések közt tette meg. Így hevert nála szép esze, a vad manérnak rozsdája alatt.

Azonban a kastély megzendül: kapudörgés, lódöbörgés, sivatag kutyaordítás lármázzák fel az udvart. Az egész úri sereg éppen ebédelvén, székéről kiki felugrik. Ez ablakot nyit, amaz kiszalad. Mi? hol? ki jön? merrül? - mondják és kérdik mindenfelé. Öreg nagysága pedig, kitátott ajtajának felei között állott meg, hol temérdek hasán alányult asztalkeszkenőének szegletit ujjai özt morzsolva, udvarána kietlen térségén,, hunyorgó szemmel nézett előre, hol mester Kukumedóniást meglátja; ki tisztes meredekségében magát magára tetézőn bimolyog előre, úgy, mint valamely fakép, egy oly agyakotrott düllöngő ősi hintónak közepette, mely már negyed ízen szolgált és régi formájával az elmúlt százakat mutatta. Végre a kastély ajtajánál megtollik, melynek szörnyű öbliből a tudós kegyesen kiszáll...Megvan...megvan a várt öröm...kiki dörzsöli kezeit, jobbfelől is balfelől is hajlik szomszédjához...sugdos, mosoloyg, tekintget, köhent...A titok fülekrül fülekre repdesnek...Kifakasztott s félbeharapott nevetések, keszkenőbe való bugdosás, erőszakos orrfűvások hallattak s láttattak mindenfelé. Azonban a tudósnak kalapját, kesztűjét, pálcáját okos mejjékérül oly serénységgel kapkodják széjjel, melynélfogva mértékletes hágásaiban is csaknem botlásra hanyatlik.

A hálálkodó zsibongás véghezmenvén ismét asztalhoz ülnek. Mester uram egyet, kettőt köhentvén, oly csendes kegyességgel nézett széjjel a szobában, mint egy falusi pap a templomban, minekutánna rövid imádsága után kalapja szegeletit orrárul levévén, magát helyébe fészkel.

Egy vastag özvegy, tekintetes Morgonné asszony, ott ült, mint rokonság, ki is ifiúságának idejében szépséggel, kellemetességgel bírván, gyönyörűségeit, viszontagságait keresztül-

kosul, össze- vissza, által- meg átalélte. Minden tudományát csupa érzés és tapasztalás szülték; ugyanazért bátorsággal szólott és meghatározott okokkal is élt.

Lodonis, egy kiderült elméjű s szabad magaviseletű ifiú, nemesi bátorságnak szokot mértékletessége szerint kérdésbe veszi, hogy egy fiatal embernek szerencsés megérzésre mi kívántatna meg leginkább? - A szép asszony - felel Morgonné a nagyot nevet. De micsoda tulajdonságú tehát, asszonyom? - belésszól Kukumedóniás szemérmes csendességgel, - Distingvő, azaz különböztetem: közönséges kívánságú személy, avagy ritka hajlandóságú? Mert valaki személyét mindenhez kapcsolja, többé nemes tárgyakra nem is tartozik; de valaki életével egyetlenegy forr, valójában nemes. Amely szeretetben tisztelet nem tanáltatik, csak testi kívánságra tartozik, de aholott a tisztelet a szeretettel egyenlő mértékben állhat, ott már a tárgyát imádó szív magát édes elolvadások közt érzi; mivel a legmélyebb gyönyörűség és fájdalom kebelünkéből könnyekkel omlik ki. A tehát olympusi szeretet, - mond továbbá - melynek gerlice módra nyögő szíven keservének édes könnyei úgy serkedezne ki, mint a jeges itálnak izzadásai nyárban, a kristálypohárnak oldalain. - Ah! éljen a szép mondás! - kiáltják mindenfelől tapsolással. A tudós orcáját feljebb emelve és szemeivel sűrven pislogva, csendes mosolygásai közt csak nézett, hallgatott, dicsőségét pedig hosszú kortyokkal nyeldeste alá.

Micsoda? mi a szeretet? - hozzászól a vastag Morgonné. - Óh, uraim, ne keressük oly messzirül! A kívánság nem okoskodik, mint az éh gyomor, hanem csak enni kér. A legokosabb, kegyesebb férfiúi vagy asszonyi szeretetne is csak testi gyönyörűség áll a végin. Ezenkívül a szeretetnek nyájassága a bölcsekben tüdöpöffedés, az ostobákban síró ábrázat, haskorgás; a durvákban eszetlen perlekedés, sat. mint azt egynek is s másnak is bolondsága magával hozza. De sohasem is láttam a természet tűzében sem bölcset, sem okost anna ösztönén kívül és nem is hittem ifiúságomban, hogy a szép és nyájas asszonynál bölcsebb férfi volna e világon. Az asszonyembereknek szeretetreméltó okosságok látható és termeteken, tekintetekben tündöklők; de még a férfiúi bölcsesség is fertelmes teintet és nyomorék termet alatt szeretetésének gyönyörűségére nézve igen szomoró meglepéssel nyugoszik. Jó erkölcs, bölcsesség mind unalmas, ha sunda⁹ testiségbe öltözik...Micsoda gyönyörűségére lehet magának lelkében, testében senkitől sem szeretettve s jót nem érezve? A bölcsesség olyan a sunda ifiúban, mint a levegőég a lehelletben: életünk táplálja, de se jólláást, sem szagot, sem ízt, sem testi édességet nem érzünk benne soha. Egy milliom gondolatnál többet tesz egy öszveölelkezés; és az okosságot az érzés sarkából kiveti.

⁹ csúnya, utálatos

Aha! rogo, érem, - megszólal mester uram. - Tagadom: a szeretet egy okot se foszthat meg magától. Ezen gyermeki gyönyörűségeket a bölcs mint játékot úgy nézi; magát mulattassa, melyet azontúl királyi módra megvetvén, személyét ismét méltóságra helyeztetni fel. És ha asszonyi állapotban ily gyönyörűséggel él is, úgy veszi, mint rabotját, csupán a természetne kívánván vele tiszteletet tenni, mely emberi nemzetünknek fenntartását ily mocskos gyönyörűségekbe tette.

Ah! éljenek a bölcsek! - felkiált Lodonis. - Nincsen király, kinek oly szabad hatalommal való uralkodása lehessen, mint egy bölcsnek, ki szíveken, elméken uralkodik, mint valamely istenség: ez az a hatalom, melynek minden jó szív s hű lélek nemcsak önént, de még gyönyörűséggel hódol.

Akármit erőltessen magamat, - mond mester uram a hallgatásra - szokott mértékletességemnek eleget nem tehetek; a szép alkalmatosság elrejtett gondolatimat mintegy üstököknél fogva húzza ki belőlem a világosságra. Minden tanult embernek legszentebb kötelessége az emberi értelemnek világát terjeszteni, mivel a tudatlanság e világnak veszte, a bölcsességne szüntelen háborúban élő ellensége és az emberi társaság közönséges boldogságána pokolbéli éjtszakája; azért is senki az egenek kedvesebb dologgal nem áldozik, sem emberi ötelességének igazában nem szolgál, mint az, aki az embert önnönmagána és sorsának megismerésére oktatja. Így tehát kérdésen kívül vagyom, hogy e világnak hivatalai és rangjai között a bölcsek és tudósok legfelsőbb emberek: ők lettek életünknek belső tanácsosai, azaz emberi nemzetünknek, kiket ezen dicső rangra az istenek és természet emelnek fel. Oh! mely szép dolog tehát egy méltóságos karban lévő embernek érdemekkel is tündöklenni! E világnak felső királyi tanácsában széket ülni és emberi nemzetének jóltévői közé számláltatni! Helyesen! - belészól a vastag Morgonné - mert sohase láttam csúfosabb marhát, mint az ostoba nagy úr. Ifiúságomban elég efféle csudabogár dongott körültem, hol tapasztalnom kellett, hogy akinek esze nincs, szeretni se jó: csak marhabéli tulajdonságait gyakorolná, oly némán, mint az örvényben tenyésző hal. De nézz meg egy angyali elmével, nemes érzéssel teljes szép ifiú férfit, kinek mennyei szózat elragadtatása közt ajakiról, mint arany pata úgy csergedeznek; kinek hízelkedő beszéde az elmét csendes tűzzel lobogtatja és az érzést édes ájulásokra veti. Ó, el kell felejteni soszor, hogy teste van s minden benne való gyönyörűség csupán lelki!...Jaj az ostobák, ha szépek is! Báró Dudu, a rémítő veszedelem, oly határ nélkül való ismeretségre terjeszkedik ki véled, hogy szíves barátságbul pozdorjává, hamuvá szid; végre pedig szüntelen való nevetései közt véled szerelmeskedve, agyonölöz. A bölcs Kukuli pedig, midőn véled beszélget, szüntelen mejjbetaszigál; orrát orrodhoz viszi, halálra lehell és párájában megfojt; hol maga után vonszolva, ruhádat rólad letépi és holtra döföl.

Az ifjú Piripiólinak termete valósággal ölelésre állott s tekintete magával ragadó volt; de az elméjére szorult társaságot együgyűségébe mindjárt beléfojtotta. Nyüglődő szerelmét nevetségesen rajzolta. Ha megszólítottam, szavaimra rémítő nagyra tátott ásitással felelt. Ha ismét kérdeztem, ujjait ropogtatta, vagy nyujtódzott. Ha elcsendesedtem, ültében egyik lábát a másik térdére tetéztvén, savanyú ábrázatja síró tekintettel nézett a padlásba, vagy magát a szoba közepire szegezve, megmeredt szemekkel állott, megnémulva s izzadtságát ottan- ottan törülve. Ha ellenben kedve érkezett, mely mindég mondva láttatott megkészülni, fáradhatatlanul okoskodott, semmi se mondván és mindenre reánevettet, ha utolssó ítéletről volt is a beszéd. Ha egy pohár vizet parancsoltam, eszetlen furcsálkodásával szolgálmat félretaszigálván, ő szaladt a kutra, mellyel az illendőséget akadályba hozta. Valahányszor szólott, rút mondásaival mindannyiszor hozta a szemérmetességet orcapirulásba; azonban sok örökségeinél fogva testi színe ragyogó köntössel lévén megrakva, úgy cifrázkodott, mint valamely bűdös banka embermadár.

Ó! asszonyom! - mond Lodonis, - én is ismérek ilyen csudát más tekintetben. Az iszonyú hadnagy Mirmidóni, ki oly rettenetes mindenere agyarkodó tátogatással beszél, naponként reggeltől fogva nap végéig, melynél fogva gyakorta félni lehet, hogy kis kopasz feje elterült száján ki ne forduljon. Minden mondanivalóját az ország megtelepedésének idején kezdi s míg odajut, amiért beszédhez fogott, a hajnalcsillag is feljön és a kakasok háromszor kiáltják körül az országot. Ásító hallgatóinak képek megsápad, tekintetek béhamvadzik, bosszús humorokat pedig a magát emésztő unalom rágja. De e rémítő csudának szófergetege mindaddig nem szűnik mégis, míg néma és meghidegedett tetemű hallgatói holt elevenen előle mind ki nem szökdösnek. Ekkor dünyögő haraggal mondja, hogy már a falaknak nem beszél s mint szóval dörgő mennyő a szobából elenyészik.

Ó, ennek ellenében ismérem az olvasott Csendekit, ki reggelenként laton méri meg, mennyit szóljon estig. Fontos okaival pedig, mint faltörő ágyukkal úgy vontat lépésről lépésre, minden szavának farkára mély titkokat ragasztván, melyet széjjeltekinéssel, mosolygó intésekkel s apró tanult köhentésekkel jelent. De ezek mégsem oly veszedelmek, mint a szótátosok, ki megjelenésekkel minden mulató társaságot némaságra átkoznak és semmiféle dolgot szóba nem vesznek, hacsak általa személyek nem dicsértetik. Ehhez is másnak szólani csak addig lehet, míg nagy sietséggel egy pohár vizet megisznak, mellyel elepedett szájokhoz ragadt szavaikat újra feláztattá.

Kikiripuci emellett igen erős hanggal beszél álmainak magas gőzfellegeiről alá, honnan orrát fintorgató tekintettel nézi a több halandóknak sokaságát, melyet önnön nagyságához képest csekélységnek lát. Semmiféle szép dolog meg nem jelenhetik az elmének határában, hogy reá ne köpjön, ha tőle nem származott. Az alá pedig, amit maga mond, szüntelen szelet fűj, hogy

ha módolhatja, a látásnak határa felibe vezércsillaggá tehesse. Okaiban ellenvetést nem szenyved, királyi dicsőségnek tartván a szemérmes okosságot durva mondásaival hallgatásra hozni. Így hiszi, hogy a világ tengelye kezén forog és az üstökös csillag is csak szavára jeleni meg az égen. Lásd, hogy hizlalja képzelődését álmaival, midőn a közönséges utálatnak lesz neveztséges tárgya.

Kukuli, valamenyi idegenre talál, harmadik szavával véle nagy barátságra lép, de humorának első változásával szeme közé köpdös és becsületit a vérrel izzadó gyalázatig mardossa. De ó, bakatella! egyet fordulván, megölel, nevet és szentségtöréssel vádol, ha reá emlékezel, noha újra meg újra meggyaláz; nem szenyvedvén ellenben, hogy gyermeki kevélysége ellen senki csak egy pissenést is tenni merészeljen. Így a társasággal örökös háborúban s békéllésben van. Ma itt ád ütközetet, holnap amott; most itt köti a békességet, másszor másutt. Barátaitól szorosán megkivánja, hogy szabadakarattjokból vetkezzenek ki és magokért semmik se lévén, mindent egyedül őérette akarjanak.

Jaj, a ritka barátság - belészól Morgonné - Kukuli úrnak dicső ismeretségében, hol az ember kénytelenítettik elméjét az övére varni elkölcsi pótoléknak, hogy ő lehessen más által kettős akarat, szabadság, más pedig ő általa semmi, azaz üres emberi kép és mozgó bálvány.

Ahá, asszonyom! - mond Kukumedóniás - ezeknek agyvelejeken a láthatatlan vértűzben égő apró erecskék lacsuha¹⁰ tágulásban vannak és erőtlenekek. Apró sarkacskái helyekből kimozdulnak, kötések megbomlanak, melynélfogva vakvilágnál járnak, mint az, ki orrára zöld üvegű pápaszemet üt s mindent zöldnek lát. Ezek szoktak emberi nemzetünkben a bölcsenek léháí lenni, melyet a szél könnyűsége miatt szüntelen kavargat. Az ilyen léha halandó magán kívül mást senkit sem érez, sem érezni nem akar, mindég azon törekedvén, hogy e széles világ ügyét hogy fordíthassa önnön hasznára, úgy, hogy senki más benne ne nyerhessen.

Jaj, Kukuli, az örökkévaló magam, a sunda magam! - kiáltja Morgonné, - úgy a fertelmes magok egyedül ők akarnának láttatni és valósággal kívánják, hogy az emberi nemzet semmiségekre figyelmezni köteleességének ismérje!

Az ifiú Tariménesnek elméje mindezeket figyelmetességgel hallgatván, nagy kordulásba esik s végre jelenti, hogy e szoros törvények szerint e világon társaságban lenni majdnem lehetetlen.

Minden rendkívülvalóság bolondság - mond Londonis. - Lehet az embernek jómagaviseletirül, jámbor vitézi tettirül, módos tartalékkal említést tenni, de hogy egy s más csúfos élet semmiségének imadását vallásbéli buzgósággá tegye, elszenyedhetetlen pártütés a társaságnak szentsége ellen. Mindég beszélni, öröké hallgatni, egyenlőül bolondot mutat.

¹⁰ rendetlen, lomha; vastagra nyujtott, szélesre szaggatott tészta

Magaviseletinek módját fiynnyás manérra tūdzeni nevetség. Ennélfogva kíván némely büszke halandó az embereknek rettenetes sokasága közt magából ritkaságot csinálni, mely által különös magát közönséges nevetséggel borítja bé. A kevélyt minden utálja, sőt még az is, ki hozzá hasonló kevély, noha az ember magát másön helybe szokta hagyni.

Mester Kukumedóniás előljáró beszédbe egy tudós köhintést tévén, mond, hogy ennek okát a természettül kellene kérdezni. Nincsen olyan ember, ki magát önnön vélekedése szerint egyáltaljában semminek vegye; a kevély pedig fekvésével, kelésével, állásával, járásával, beszédével szemébe mondja mindennek, hogy náladnál különb vagyok, te pedig hozzám képest szánakozást érdemlesz. Így kinek-kinek emberi hivalkodását szeme világánál fogva szurja, honnan következi, hogy kevély magaviseleti, mint közönséges gúnyoltatás úgy vétetik. Ő mindent nevet magában és őtet is neveti minden nyilván. Így magát minden embernek felibe tévén, e világnak játékipiacán ő lesz egyedül mulattató Hanszvurst.

Ilyen beszélgetések között mester uram a kastélyban egynéhány napokig mulatott. Az öreg Tariménes nagysága csendes szuszogásai között folytában ebédelvén, a tudósra szemeit csak néha-néha vetette; de kedves néja szüntelen ránézett s mint a szép szürke hajnal, örökké mosolygott. Végre a tudós ifiával együtt utnak indult és nevét az öreg Tariménesnek asztalánál mindennapi beszélgetésnek meghagyja.

Barcsay Ábrahám

A télnek közelgetése

Éjtszaki szeleknek süvöltő zúgása,
Halovány erdőknek levele hullása
Jelentik, hogy nincs már ősznek maradása,
És hogy télre hajlik esztendő forgása.
Hideg ködök ülnek bércek tetejére,
Hó-harmatok szállnak rétek zöldségére,
Pán siet telelő barlang fenekére
S sziklás tanyájának nyugovó helyére.
Nyögő Driádesek bújdosva lézengnek,
Tiszta patakokat mindenütt keresnek,
De múlató helyet sehol sem lelhetnek,
Ők is majd menedék-helyekben rejteznek.
Az ősz búcsút vévén szőlő-hegyeinkről,
Utolsó koszorút von még kertjeinkről,
S nem lévén mit gyűjtsön meddő mezeinkről,
Könnyes szemmel indul pusztá völgyeinkről.
A tél pedig ülvén jeges fellegekre,
Elébb birodalmát terjeszti hegyekre,
Onnét fagyot küldvén lapályos téerekre,
Halált látszik hozni egész természetre.
E változás képe rövid életünknek,
Melyben, végét érvén hanyatló őszünknek,
Hó fedi tetejét fonnyadott fejünknek,
S meghül minden része aggott tetemünknek.
Alig emlékezünk tavasz rózsáiról
S múlt nyáron aratott mezők kalásziról,
Csak álmodunk éltünk legszebb napjairól,
Midőn csókot szedtünk Chlóris ajakiról.
De mely kínos árnyék bágyasztja lelkemet?
Múlt idő s jövőndők fárasztják elmémet,
Mert ha megvizsgálom valóban szívemet,
Csak a jelen-való téski életemet.

(1774)

Ányos Pál

Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál

Szomoru csillagzat! melly bus sugárokkal
Játszol a csendessen csergő patakokkal!
Csak te vagy még ébren boldogtalanokkal,
Kiknek szive vérzik s küszködik bajokkal.

Hallod, hogy sohajtnak estvél homályában,
Midőn a természet szunnyadoz álmában. -
Nincs álom ezeknek gyászos kunyhójában!
Eltűnt, eltávozott boldogabb házában!

Ott egy temetőnek látom keresztyeit,
Bágyodt szél mozgattya cyprus leveleit.
Ó! az árnyékozza soknak tetemeit,
Kik velem érezték az élet terheit!

Egy fehér árnyékot szemlélek sirjából,
Suhogva felkelni, halottas honnyából -
Vallyon nem lesz-é ez azoknak számából,
Kik mint én, könyveztek szivek fájdalomából?

Ó bár felém jönne! nem félnék képétől;
Többet reménlenék borzasztó lelkétől,
Mint élő halandók szemfényvesztésétől,
Kiknek számkivetve vagyok kegyelmétől!

Jaj de ismét eltűnt... ez is fut engemet!...
Talám észre vette hullani könyvemet!
Ó hát nincs már senki, aki nyögésemet
Hallaná, s enyhíteni akarná ügyömet?

Üss, te boldog óra, amelly inségemből,
Ki fogsz szóllittani illy sok gyötrelmemből,
Szakaszd ki e sebes szivet kebelemből,
S csinálly port agyagból készített testemből!

Talám majd valaki jön sirom széllyére,
S akasztván egy darab fátyolt keresztyére,
Reá emlékezik baráttya szivére,
Egy könyvet gördítvén hideg tetemére!

Baróti Szabó Dávid

Eggy ledőlt diófához

Melly, magass égnek szegezett fejeddel,
Mint király, állasz vala társaid közt,
Tégedet látlak, gyönyörű diófa,

Földre terítve?

Kiszakad testes derekad tövétől;
Csak kicsiny kéreg maradott kötésűl;
Ágaid csüggnék, levelid kivesznek,
Nedvek elhagyván.

Sorvadó kebled csecsemős gyümölcsit
Hasztalan szűlvén, elereszti: húllnak
Ők, s nem is tudván rövid életekről,

Rendre kihálnak.

Annyi szélvészen diadalt-nyerett fa!
Nemtelen porban hever a nemes dísz?
Ezt leendőnek lehetett-e vallyon

Vélni felőlled?

Senkinek kárán nem örült, sokaknak
Hűvös árnyékkal feles hasznot hajtó,
S kedvek' étkeddel kereső kegyes fa!

Monsza, ki bántott?

Ah, minek kértem! - szemeimbe tűnnek
Gyilkosid. Nem vólt kül erőszak: ott benn,
Önmagadban vólt megölő mirigyed

S titkos elejtőd.

Ím egész bélig gyökered kirágták
A gonosz férgek, s az elettt odóba
Hangya-bolyt hittak! Mi nyüzsögve járnak

Most is alattad!

Átkozott vendég! viperák szülötti!
Ah szerencsétlen fa! - hazánk', szelíd ég,

Szűz virágjában tehetős karoddal

Tartsd meg örökké!

(1790)

A hóldhoz

Szép hóld! setétes éj világos asszonya,

Midőn szemem rád felvetem,

S kerekded arcád szűz havát s ezüst kocsid

Csodálom: óráim sebes

Szárnyakra kelvén, észre sem veszem magam,

S ha szinte venném is, szabad

Hús ég alatt ébren maradni kész vagyok,

Csakhogy tovább nézhesselek.

Oh, de te futamva követed a lement napot,

S a csillagokkal gazdagon

Hímzett egekről elsietsz. S miért sietsz?

Régólta nem vólt képed illy

Szép tiszta, nem vólt illy világos udvarod.

Bátyádnak elszállása csak

Alig van érzésünkre: most is fel s alá-

Jár, kél az útas; fegyvere

Mellette lévén, a vadász zöld gally alatt

Ül, s a szerencsét várja. Nézd!

Itt a vizekből Néreus leányai

Virágos hanttal béfedett

Partokra kelvén, ott az erdőbéli szép

Fejér kar, a tér völgyeken

Lejtőzve múlatoznak. Halljad Titirus

Sípját, Damétás énekít

Halljad. Szerette Fillisért fohászkodik:

Fillis nevével zeng mező,

Hegy, völgy, liget. - De legnagyobb dicséretet

Reád ruháznak, tellyes hóld;

Szünetlen áldást mondanak: minthogy neked

Tulajdonítják mindenek
Méznel is édesb örömök. Állítsd meg kocsid,
Fogadd el énekléseket.
Heába tartóztatlak! - Itt hagysz! s ami több:
Szemlátomást horpadni kezd
És bésetétül már is ódalad; kinyúlt
Két öszvehajlott szarvad; ím
Egészlen elfogy már ez is; már semmi rész
Nincsen belölled. - Sorsomot
Látom-e tebenned? ah, közelget nékem is
Elköltözésem!... Nyugtomot
Ismét merő báj, gond, teher cseréli fel. -
Oh hóld, felépülsz újra te;
Én mit reményljek? Ősszel ilyenkor talán
Sír-halmomon fogsz fényleni.

(1791)

Virág Benedek

A kalitkába zárt madárról

Szabad teremtmény, kis Madár!
Melly kéz, kegyetlen kéz, fogott el!
Tudom: sohajtasz sorsodon,
S várod naponként a szerencsét;
Még alszik a Hajnal, s te már
Vered kalitkád szárnyaiddal.
Oh mondd ki nékem, kis Madár!
Örülsz-e vagy nem álmaidnak?
Ha hallja gazdád éneked,
Gondolja: hálálod kölessét.
Nem vélem én azt, s nem hiszem;
Te átkokat zenegsz fejére.
Ha látja, hogy bé van fejed
Szárnyadba dugva, s csendesen vagy:
Azt mondja: már megfáradott
S elnyúgodott az én Madárkám.
Nem! Nem! Te bús óráidat
Bánkodva számlálod magadban,
S hogy jobb reményed nem lehet,
Utálod a napnak világát.
Ha vagy veréb hozzád röpül,
S akar kicsípni étkeidből,
S te addig állasz ellene,
Míg messze tőled el nem űzted;
A gazda rátok néz, nevet,
S örül az ártatlan csatának;
Nem tudja, hogy barátja vagy
Annak, kit elversz a veszélytől.
Ha csípkeded rostélyidat,
Vagy újait tréfás Uradnak;
Azt véli, hogy játszol vele,
S hogy elfelejtetted, mi voltál.

Én azt hiszem, hogy mérgedet
Szívére kívánod kiadni.

Lantomhoz

Itt fogsz, szerettem Lantom! ezen szelíd
Nyárfának ágán függeni; a Vidék
 Csendes körülöttünk, az Égnek
 Színe kies, valamerre terjed.
Amíg Zefírnek gyenge lehelleti
Apolni fognak tégedet: addig én
 A gyepre dőlven e pataknak
 Partja fölött magamat kinyugszom.
De melly setétes felleg emelkedik
Egyszerre? mint zúg fergeteges szele!
 Keljünk fel. Ah! e nagy Világban
 Minden öröm kicsiny és enyésző!

Gvadányi József

Egy falusi nótárius budai utazása

Részletek

HATODIK RÉSZ

A nótárius kérvén a cancellistát, hogy vezesse oly helyekre, ahol magyar urakat s dámákat láthatna, elvezette őtet az Országházához, Komédiába, a Barátok Templomába; előbeszéli, mit látott.

Másnap barátoknak mentünk templomába:

Úgy tetszett, hogy most is a komédiába

Vagyok, mert itten is vóltak oly ruhába,

Mint a komédián, tollasba, tarkába.

Mint ott nevetkeztek, itt szintúgy nevettek,

Complimentirozást egymás között tettek,

Nem oltárra, hanem hátra tekingettek,

Dámák, gavallérok egymásra intettek.

Gavallért pajzányon szolga öltöztette,

Dáma magát fejr- s pirosra festette,

Sok közzülök eztet bölcsen cselekedte:

Múmiát mutatott vólna másképp teste.

Mondá: földim! többet én nem mutathatok,

Mind télben, mind nyárban ez a ruházatok:

Így vannak béfestve minden ábrázatok,

Légyenek öregek, bár iffiak azok.

Feltettem, hogy rajtok én csúfságot tenni

Fogok, ha eggyenként fogok velek lenni,

A hídra sétálni ha talállok menni,

De urait elsőbb fogom elővenni.

HETEDIK RÉSZ

Ebben hosszasan előbeszéli a nótárius, miképpen csúfolta magok viseletekért minden rendből lévő magyarokat.

[...]A Császárfördőnek valék eránnyában,

Látom, egy férjfiú jön csúfos gúnyában,

Mint pantallér függött nagy korbács nyakában,
Ollyat, mint a sonkoly, tartott a markában.
Zöld felsőruhája vala varrva kurtán,
Szűken lévén szabva, állott rajta nyalkán,
Sem német, sem lengyel ruha, láttam nyilván,
Mi teremtés légyen? nem tudtam igazán.
Hozzám elérkezvén, azt mondá: hogy bon zsúr,
Én ezt nem értettem, véltem, mondja: megszúr,
Magyarúl feleltem: hogyha megszúr az úr,
Majd úgy feltaszítom, hogy orra földet túr.
- Ne haragudj, földi! rosszat nem szóllottam,
Franciául néked jónapot mondtam!
Magyar szavát hallván, azon álmélkodtam,
Ez is, mint a többi, oly bolond, gondoltam.
Mondám: bocsásson meg ő is, ha vétettem,
Szántszándékkal semmit ellene nem tettem,
Francia szavait hogy balúl értettem,
E nyelvet nem tudván, azzal nem véthettem.
Kértem, hogy mondja meg nékem úri nevét,
Honnan való légyen, születése helyét,
És hol tanulta meg franciáknak nyelvét?
Mely nemzetnek hordja ő az öltözetét?
Kértem, az mi légyen, amit tart kezében:
Süveg-é, vagy vagyon korona fejében?
Herceg-é? vagy légyen pósta-legénységben?
Mivel van nagy korbács test-kerületében.
Felelt: kevés varjút láttál, földi, karón,
Nem neveltek téged zsemlén, csak vakarón;
Pakrócon hevertél, nem bársonytakarón,
Azért kérdéseid hangzanak ily aprón.

KILENCEDIK RÉSZ

Ebben előbeszéli, hogy a Tabánban a rác bírónak temetésén lévén, az mint ment véghez. Azon nap estve Pestre a bálba általmenvén: leírja a bál házat, abba miket látott, mint vacsorált, egy maskarába öltözött öregúrral miként bánt, mind addig mi történt ottan, míglen a szállására aludni ment.

[...]Hozván más butellát, előmbe letette,
Kontratántzt iffiú, amint elvégzette,
Hozzám jött, s mellettem magát pihentette,
A kelner: eszem-é austrigát? kérdete.
Nem tudtam, hogy mit mond, és mi az austriga;
Mondám: ma nincs péntek, nem kell nékem csiga.
Iffiú nevetve mondá: az austriga,
Jó uram, tengeri állat, és nem csiga.
- Ha úgy vagyon, hozzá! - hozott egy tányérral,
Citront is hozott ő, mert eszik citronnal.
Ránézhén nem tudtam, mint bánjak én azzal,
Késsel nyuljak hozzá, avagy csak marokkal?
Tányérról én egyet hirtelen felkaptam,
Majd kitört a fogam, hogy beléharaptam.
Fogam között felnyílt, bent mi van hogy láttam,
Hogy ez nyálás, nyúlós; mint taknyot csodáltam.
Dolgom az iffiú felette kacagta;
De hogy kell ezt enni, nékem megmutatta,
Citronnak a levét reája csafarta,
Nem előbb, csak mikor már habzott, felnyalta.

TIZEDIK RÉSZ

Ebben előbeszéli, hazamenvén mit beszéllett a kancellistával, és hogy a' helybe Pestre általmenvén, ott miket látott. Mely után magyar dámákkal némely helyeken öszveakadván, csúfos öltözetjéért azokkal mint bánt; miként csúfolta, hosszan előadja, mind addiglen, míglen szállására hazament.

Elment a sátorból, én is kísétáltam
A Rudasfördőig, s amint ott megálltam,

Felém jönni én egy személyt hogy megláttam,
Ezt a többi között leginkább csodáltam.
Nem tudtam felőle ítéletet tenni,
Férfi-é? asszony-é? nem tudtam kivenni,
Ez hermafrodita, gondoltam, fog lenni,
Ki légyen? mi légyen? melléje kell menni.
Vereses tintuchból volt főkötő fején,
Fél-réf hosszaságú másli az elején,
Oly nagy, mint egy szita, vala kerületén,
Vége mint zsúp függött hátának közepén.
Homlokán lecsüggve hordta nyírett haját,
Sok foga volt híja, ha nyitotta száját,
Öregség ráncai gödrözték arcáját,
Börzsönnyel festette e vénség hibáját.
Mint reszket a pitle, mikor őrel darát,
Úgy riszálta ez is, ha ment, a vén farát,
Ha vigyorgott s nyitá két hitván agyarát:
Hinnyogni gondoltam barátok szamarát.
Férfji öltözet volt többi öltözete;
De mégis gondoltam, hogy asszony lehet-e?
Szava is olyan volt, ha szólt, ha nevette,
Legyezőt kezével a nap ellen vete.
Magos, száraz volt ez, véltem, látok halált,
Majd feldültem, hogy rám lehelleni talált,
Oly bűdös volt szája, hozzám közel is állt,
Magyarul köszöntött, és tabákkal kínált.

(1790)

Batsányi János

Bevezetés a Magyar Museumhoz

Szükségünk vagy on minékünk ilyen egy társaságra; mely mind a maga tagjait kölcsön segítséggel, mind egyéb magyar írókat hasznos tanácsadással a tudományoknak hazánkban való terjesztésére s az anyai nyelvnek szépítésére serkentse és ösztönözze; a közrebocsátott munkákat próbakövére húzván, a józan kritikának szövéténekével¹¹ minden részrehajlás nélkül megvizsgálja; ami azokban követésre méltó vagy távoztatni való, kimutassa; és eszerint hazánkfiat a szépek és rútnak, az igaznak és nem igaznak, a tökéletesnek és hibásnak megkülön-böztetésére s eleven érzésére vezérelje.

De mindenekfelett szükséges volna, hogy az a társaság egy olyan nyelvkönyvet dolgozna ki, melyben minden magyar szók és szólás módjai feltaláltatnának; hogy azok szerént a nyelvnek tisztaságát megítélni lehetne. Számtalan magyar szók találtatnak hazánkban környékiben már-már érthetetlenek; s melyeket írásainkban gyakorta csak azért nem alkalmazhatunk, mivel azok vagy esmeretlenek, vagy legalább határozatlan értelműek. Mennyi számtalan szavaink vannak, melyek Páriz-Pápaiban¹² fel nem találkoznak? — Az ilyen közönséges nyelvkönyvnek nemlétéből következik oztán, hogy írásainkban vagy a sok idegen szót halmozzuk, vagy gondolatainkat teljességgel magyarul akarván kifejezni, új szókat koholunk, s nyelvünknek könnyű, természetes folyását, a sok delem-dalom-vány-mány s több efféle végezetű, idétlen hosszú szavainkkal rútítjuk.

Amíg tehát ez az óhajtott nap felvirradna, s hazánkban valamely szerencsés környékén olyan egy társaság felállhatna: eltökélttük mi egynéhányan magunkban ebbéli fogyatkozásunkat valamennyire másként kipótolni.

Tudva vagy on, mennyit használnak más nemzeteknél a tudományoknak s hazai nyelvnek előmozdítására az évégett hetenként vagy hónaponként közrebocsátatni szokott írások. Az afféle gyűjtemények, ha különféle jó válogatott darabokból állanak, mind a nemzetnek kedvet adnak az olvasásra, mind pedig az íróknak alkalmatosságot szolgáltatnak, holmi jeles munkácskáikat, melyek különben talán esmeretlenül maradtak volna, számos kézbe, s közönséges esmertségbe juttatni.

Ilyen egy gyűjteményt fogunk mi, Magyar Museum nevezet alatt, esztendő által négyszer, kisebb vagy nagyobb darabokban (mert szakaszainknak vastagságát előre meghatározunk nem lehet) közrebocsátani. Ebbe a gyűjteménybe mindazon kisebb szabású munkák befogadtatnak, közreeresztetnek, melyek jelentett tárgyunkra, azaz anyai nyelvünknek

¹¹ fáklya

¹² Pánai Páriz Ferenc (1649-1716) orvos, itt szótáráiról van szó

gyarapítására s a tudományoknak hazánkban való terjesztésére szolgálnak. Azok az érdemes hazafiak tehát, kik valamely munkájokat gyűjteményünkbe iktatni kívánják, azt szabad postán, vagy valamely más alkalmatossággal ide, Kassára, a Magyar Museum íróihoz utasítván nevöknek aláírásával, hozzánk béküldhetik. – Önként értetődik azonban, hogy az olyan munka nyomtatásra méltó, jól kipallérozott, semmi személyt vagy vallást érdeklő versengésbe nem ereszkedett, egyszóval minden illetlen s nem a nemzet hasznát arányozó, alacson tekintettől ment légyen. Ok nélkül fogna tehát az író ránk nehezteni, ha kinek munkáját, egy vagy más tekintettől közre nem eszertvén, önnönmaga nevének is kedveznék. Ezen első szakaszban (amilyen négy az esztendfőnek végével egy kötetet fog tenni) többnyire a mi saját munkáink foglaltatnak: mely szakasz egyszersmind példa is lészen, miként fogjuk dolgunknak további folytatását intézni.

Reményljük, hogy tőlünk minden pontban tökéletes munkát mindjárt eleintén senki sem fog kívánni. Egy ilyen munkának egybegyűjtését s helyes kiadását több és erősebb vállak terhének esmérjük lenni magunk is, s azt is tudjuk, hogy erre számosabb társaság s hivatalbeli foglalatosságtól szabad tagok kívántatnak; de a z agondolat, hogy minden nagynak csekély a kezdete- hogy ez a példa talán majd másokat is felgerjeszt, hogy a közjónak szeretete kis társaságunkhoz majd többeket is szövetkeztet- ez a gondolat, mondom, sokkal édesebb reménnyel bíztat bennünket, hogysen akár a nehézségnek, s egyéb történhető akadályoknak elképzelése akár más tekintetek, meghatározott szándékunktól eltéríthessenek. Reményljük azt is, hogy ha az ég igyekezetünkre olyan áldást gerjeszt, amilyent annak ártatlansága s a hazának szent szeretete kíván, annyi késedelem után mutathatunk valamit idővel, ami régi panaszainkat enyhíthesse.

Kassán, pünkösdhava 1-ső napja, 1788.

A franciaországi változásokra

Nemzetek, országok! kik rú kelepében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

A látó

Vídulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
Zengj, hárfá! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete s hazája;
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.
Ó ti! kiknek szívek örök búba merült,
Ím, reménytek nem várt víg napja felderült;
Ím, az igazságnak terjednek sугári;
Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setétség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.
Ama dicső nemzet felkelt ím egészen,
Mely a két világnak megváltója leszen,
S melynek már láncoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép, ha - akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait;
S míg köz ellenségink poklokra süllyeszti,
Hozzánk ím! ölelő karjait terjeszti:
"Álljon fel az erkölcs imádandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,
Törvény s egyenlőség, s te, áldott szabadság!"
A föld kereksege megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.
A letapodtatott emberi nemzetnek
Csontjaiból épült trónusok reszketnek.
Rémülve szemlélik közelgető sorsok
A vérre sovárgó koronás gyilkosok;
Ők! kiknek még imént százezrek halála
Csak egy intésekben, egy szavokban álla;

S kiknek több nagy város tüzes leomlása
Oly vala, mint annyi hangyaboly romlása!
Vidulj gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.

(1791)

Gyötrődés

Ki nyög? melyik boldogtalan
 Kiált megint e bú helyén?
Ki háborít fel úntalan
 Magánosságom éjjelén?
Hallom, hallom keservedet,
 Te vagy, lelkemnek egy fele!
Érzem minden gyötrelmedet,
 Érzem; s szívem reped bele!
De ah! hozzád nem juthatok,
 Hiába nyújtom karjaim,
Ah! senkit meg nem hajthatok,
 Nem hallja senki jajjaim!
Felelnek ím! a kőfalak,
 S kérésimet kettőztetik:
Őrzőimtől, hogy - lássalak!
 Fájdalmim meg nem nyerhetik.
A kőfal szánja sorsodat,
 S kérésid azt megilletik:
Őrzőidtől, barátodat
 Hogy láthasd! meg nem nyerhetik...
Nagy ég! tekintsd nehéz baját,
 Küldj néki éltető reményt!
Avagy te nyisd meg ajtaját,
 S bocsásd el, ó halál, szegényt!

(1795)

Tünődés

Jer már, jer egyszer, csillagos ég dicső
Fénnyel mosolygó asszonya! Jersze már,

Fájdalmim érzékeny tanúja!
Verd el az ég szomorú homályát.
Távúl hazámtól; messze vidék sovány
Határit őrző vad havasok között;
S felhőkig-érő durva fogház
Rejtekből az egekre nézván,
Óhajtva várom megjelenésedet. -
És íme! jönnek kellemetes szelíd
Súgárid... Üdvöz légy, kegyes hold!
Könyveim árja között elázva
Áldlak, s köszöntlek. Csak te tudod nyögő
Szívem keservét; ah! egyedül te vagy
Még, a ki most is szánakodva
Nézz le reám, s panaszimra hallgatsz.
Ím, elhaladván útja felét az éj,
Némulva fekszik s szendereg a világ.
Ím, nyugszik a természet is már,
S nyugoszik övele minden állat.
Szárnyára kelvén, széjjel uralkodik
A csendes álom: fekve pihenteti
Földünknek elfáradt lakossit,
hogy kifogyott erejek megadja.
Ah! elkerül, és messze hagy engemet...
Sajnálja tőlem balsama cseppjeit.
Csak boldogokhoz mégyen; és azt
Nézi, hová siet a szerencse.
Elcsendesedtek társaim is, setét
Szurdékaikban: nem merik átkozott
Órában épült zárhelyünknek
Felfakadó panaszos nyögéssel
Mély hallgatását félbeszakasztani.
Elcsendesedtek, - mint amaz óriás
Kőszikla-barlangjában a bölcs
S bátor Ulissz követői hajdan.

(Kik vagytok ah! s mely mostoha sors kemény

Tetszése kéntet titeket itt velem

Szenvedni? Melly isten haragja,

Melly vak eset hozza minket öszve?)

Búsongva szállong ablakaink körül

A bújdosó szél; s terjedező hajam

Fürtét az arcámon lefüggő

Könybe keverve, tovább kovályog.

Így csak te vagy még, csak te vagy, a kinek

Mondhassa vérző szíve gyötrelmeit

E szenvedő, kit sorsa kínos

Terhe alatt elepedve szemlélsz.

Mit látok? Itt hagysz újra te is? Kegyes

Vígasztalom! itt hagysz-e te is megint?...

Kell menned ah! s nem tarthatod meg

Gyors kerekét siető kocsidnak.

Folytasd, szelíd hold, pályafutásodat;

Enyhítsd nememnek bánatos éjjelét.

Tűrj, halhatatlan lélek! Eljő

Néked is a kiszabott idő; tűrj,

Míg földi pályád végihez érkezel.

Vesd félre már bús gondjaidat, s remélj.

Ismér az ég!... Megszán, s kiszólít

E hazug és csapodár világból.

(1795)

Kazinczy Ferenc

Tövisek és virágok

A NAGY TITOK

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted

Szánts és vess, s hagyjad másnak az áldozatot.

A KÉSZ ÍRÓK

Béna vagy és táncolsz, a nyelvet nem tudod és írsz:

Szárnnyad ugyan nincsen, Cserdi: de rajta! repülj.

ÍRÓI ÉRDEM

Szólj, s ki vagy, elmondom. - - Ne tovább! ismerlek egészen.

Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés:

Íz, csín, tűz vagyon a versben, ha mesteri mív.

SZOKOTT ÉS SZOKATLAN

Berki szokottat imád. Nekem az kecses, ami szokatlan;

S kényesb vagy makacsúlt ízletem újnak örül.

Amit Berki szeret, megavúlttá válhat; az újért

Hamvamat a maradék áldani fogja, tudom.

Pályám emlékezete

Részlet

Én Gessnernek¹³ idilljeit adám ki Kassán, 1788., nem sietve ugyan, mert sok esztendőig tartottam szekrényemben, de még mindég nem eléggé gyakorlott, nem biztos kézzel. A leggondosabbak is ögyelgénk inkább, mint menénk, kárhoztatva egymást, s odatörekedve, hogy egyikünk a másikat a maga útjára hózhassa által. A vastag ködöt csak egy jóstevő vihar fogja elverhetni, mondám Rádaynak, s egy folyóírást készülgeték kiadni, mely bírálgassa megjelent munkájukat; és minthogy a példa többet teszen, mint az inkább rontó, mint építő grammatikázások, légyen az a legrosszabb fők birkózó piaca, s végyen fel esztétikai értekezéseket s

¹³ A 17. században élt svájci költő

dolgozásokat. Ráday örüle készü-letimnek; emlékeztete az Allgemeine Deutsche Bibliothek¹⁴ első köteteire, melyeket nékem könyvei közül használás végett kiadni szándékozott, s ide ígéré némely dolgozásait, nevezetesen azon csipkedő hexameterait, miket a tordai leoninista¹⁵ ellen írt.

Egy este (1787. novemb. 13. d.) meglátogatám Barótit. Felmelegülve a beszédben, tudatám vele, mit forgatok. Baróti nem az vala, kitől verseken kívül egyebeket kelle várni, de melyküntől kelle mindent? Nagy örömmel vette a hírt, s kérte, hogy amit céljaimra gyűjtögeték, láttatnám vele; Bacsányiról felel, hogy az kész lészen igyekezetimet segíteni. Kassán lakván ő is, őtet el nem mellőzhetjük

Én Bacsányit nem szerettem, s ő sem engemet; a Baróti tartalékja azonban fájtnak, s kimondám, hogy személyes idegenségekről, ahol ügyünk java forog szóban, emlékezni nem szabad; én az ő darabjait oly készséggel fogadom el, mintha vele barátságban élnék. Baróti tüzele, hogy indítsam el a dolgot, s Rádayt első postával hívjam meg társaságunkba.

Nyílek az ajtó, s Bacsányi jött. Hallá, mit végzénk ketten, s három kívánsággal állá elő: hogy az első kötetben egyedül mi, Kassán lakók jelenjünk meg; hogy minden kérdést a vokok többsége döntsön el; hogy szuffixumaink¹⁶ betűit én is változtassam ypszilonná. Az első pont szükségét nem értém, de nem is ellenzém; nem ellenzém a második pontot is, ahol egyetemben szólunk, és így mindnyájunk nevében szólunk; a harmadikra azt tartám jónak, hogy ki-ki követhesse meggyőződését, s a személyes szabadság semmi összeszorítást ne szenvedjen. Én el tudom olvasni az ypszilonos szuffixumokat is, mint más is el tudja a jéseket, ha akarja; tudományos kérdések eldöntését nem a vokok többségétől, hanem a vokok jobbságától kell felfüggeszteni. Bacsányi nem türe ellenmondást, ő akara felül lenni mindenben. Elvonván már előbb Barótit a j mellől (munkáinak elsőbb kiadásában mindig j által jegyzé szuffixumait) s azon előterjesztés által vonván el, hogy a Baróti két ellenje, Rájnis és Révai jottisták, nem ypszilonisták, most engem ypszilonistává akara tenni.

Másnap felolvasám előtök Előbeszédemet, mely régolta készen állott, s bemutattam, amit céloomra gyűjtögeték. Az Előbeszédet elvivé Bacsányi bővebb áttekintés végett, s az némely változtatásokkal második összegyűlésünkön elfogadtaték.

De visszatérvén kevés napi távollétem után Kassára, Baróti tudató velem, hogy Előbeszédemet Bacsányi újradolgozá, kitoldá. Hiúságom nincs megbántva, mondám, egyedül azt jegyzem meg, hogy ha azt Bacsányi dolgozta, s mi ketten elfogadtuk volna, s ha a gondolat is, hogy ily folyóírást adjunk, ezé volt, én Bacsányival tétetém vala meg az

¹⁴ Egyetemes Német Könyvtár

¹⁵ Gyöngyösi János (1741-1818) rimes disztichonban írt verseire utal

¹⁶ toldalékok

igazításokat. Ennek minden felelete az volt, hogy kettő mindég több, mint egy, s arról senki sem kételkedik, és hogy kettő egynek nem tartozik felelettel, s azt érteni nem tudtam; kivált hogy Baróti és Bacsányi, nem két, hanem egy személy voltak. Azon szolgálata által, melyeket Bacsányi Rájnis ellen Barótinak tevé, Baróti annyira kezében vala Bacsányinak, hogy ellene sohasem volt akaratja.

Kerültem a kedvtelenséget, s a kassai *Museumot* segéllém a dolgozásimmal, s annak dolgozótársakat gyűjték. De midőn látám, hogy a beadott dolgozásaimat nem okok, hanem kéj veti meg; minden lárma nélkül vonám félre magamat, s magam kezdék egy új folyóírást. *Orpheusom* Kassán nyomtattatott, mint a *Museum* Pesten.

Ez a két folyóírás, a *Museum* és *Orpheus* hoza engem levelezésbe (...) dr. Földi Jánossal, Daykával, Verseghyvel és másokkal. Szerencsés és szerencsétlen összekötődések, melyek közül előre lehele látni, hogy némelyike igenis hamar elalszik, de hogy némelyike a sírig fog tartani. Mint a szerelemben néha olyanokhoz csatoljuk magunkat, kiket nem tartunk ugyan méltóknak szeretetünkre, de szeretünk, mert nincs akit méltán szerethetnénk, úgy esik ez a barátságban is; de ahol a szerelmet és barátságot tisztelet és becsülés kötötte meg, az túl van minden viszontagságokon, s szívem kisért és gróf Dessewffy Józsefért, ki még ekkor iskoláit járá Kassán, s már mutatá, mivé emelkedhetnek, még ma is azt érzi, amit akkor. Éle-temnek ők a legfőbb kevélységei; ők és azon kevesek, kik hozzájuk hasonlítanak.

Fogságom naplója

Részletek

1794. december 14. Vasárnap. - Szombat és vasárnap közt egyszerre fagyott meg a sár, s oly keményen, mintha a fagy két hét előtt állott volna be. Szombaton még irtóimnál voltam, közel az 1791. épülni kezdett házamhoz a liget előtt; vasárnap egész nap írtam. Az anyám estve álmos volt, s sietteté a vacsorát, hogy lefekhessen. Én is lefekvém József öcsémmel.

Midőn az anyám már csaknem elszunnyada, két szobaleánya elijede, hallván, hogy ablaka rostélyát valaki megcsapta. Hallá a csattanást a szomszéd szobában az anyám is, s úgy hívén, hogy vendég jöve, parancsola, hívják elő a szakácsot, vacsoráljon a vendég, s feküdjék, mert maga nyugodni kívánt.

Az egyik leány ment a gyertyával megnyitni a pitvar ajtaját, s elsikoltá magát, midőn egy ulánus tiszt a Terebesen fekvő báró Mészáros János generális regementjéből, főhadnagy Ehrenstein linzi póstamester fia; a pitvarba belépett, két ulánus közlegény pedig kivont karddal az ajtónál megállott.

- Hol Kazinczy úr? - kérde a tisztt. A leány azon szoba felé vezette, hol az öcsém feküdt. A leány vitte a gyertyát, s a tisztt utána.

- Herr von Kazinczy - mondá a tisztt az öcsémnek -, ich habe Befehl Sie nach Ofen zu begleiten. Kleiden Sie sich, wir müssen alsogleich fort.

- Wer? - kérde az öcsém.

- Sie, Herr von K.

- Welcher Kazinczy?

- Herr Franz Kazinczy.

- Das bin ich nicht.

A tisztt majd lerogyott ijedtében; mert cassálás vala neki ígérve, ha elszalaszt vagy eltéveszt. - Harmadnap óta egy gubába burkolt embere a kapunk előtt álló korcsmában iddogált, tudakozódván, otthon vagyok és vasárnap otthon leszek-e, tartok-e töltött fegyvereket, s a feleleteket naponként megküldé Terebesre.

- Und wo ist denn Ihr Herr Bruder? er war ja heute noch zu Haus.

Az öcsém mutatta, hol fekszem, s a tisztt jött, s egész nyájassággal elmondá, amit az öcsémnek. (...) Midőnn én öltözködni kezdék, az anyám a pitvarból a szomszéd szobába lép, úgy ordítván, mint az oroslánanya, kinek kölykeit elszedték: - Fiam, Ferenc, az Istenért!...

- Édes asszonyám - mondám -, látja, hogy én nyugva vagyok, ne rettegjen asszonyám, nem telik bele két hét, s itthon leszek megint. - Szavam az anyámat elcsendesíté.

A szoba hidegecske volt, s a német örült, hogy magkapa; az neki elég volt. Így én alkalmat és időt kapék szerelmes leveleim csomóját író szekrényemből kivenni,-és az ablakon kitenni. Titkon megkérém az anyámat, hogy azokat vegye gondviselése alá, míg haza érkezem.

A tisztt megengedé, hogy némely barátaimtól búcsúzzam, de céduláimat elébb meg akará olvasni, amit én nem ellenzettem.

Tizenként dzsidás ulánus által kísérve így postakocsimon négy szép lovaimon Újhelybe beértem. Töretlen lévén az út, menésem lassan folyt, s éjféll vala, midőnn Újhelybe a kispiac fogadójának felső szobáiba szállíttatám. A hold oly tisztán világíta, mint ködös időben a nap: (...) (1795.) Május 20. - Reggel hét órakor egy tót katona jöve szobámba. Tudakozám tőle suttagó hangon, mi dolog, hogy az ablakommal általellent álló házak cserepeit egy ölnyire leszedték, és hogy ott egy órával ezelőtt annyi ember gyűlt vala össze.

- Us su precis - mondá a katona.

- Az az öt.

- Micsoda öt?

- A pap, a viceispán, a kapitány, a szép ifjú és a vak gróf. - A pap alatt Martinovicsot értette; a viceispán alatt Hajnóczyt, ki viceispán vala Szerém vármegyében; a kapitány alatt Laczkovics

Jánost; a szép ifjú alatt a szálás, sugárnövésű, szőke, s liliumfejérségű, rózsapirosságú, délceg járású Szentmarjayt, kinél Pesten és Budán nem igen volt szebb ifjú, és a vak gróf alatt Zsigrayt, Kinek arcát és egyik szemét a himlő elrontotta.

De minekelőtte elbeszelném, mint veszték el, elő kell adnom, mit mívele Hajnóczy, visszavitetvén szobájába.

Ezen ötnek nem egy, hanem két katona állítatott örül; vagy azért, hogy annál bizonyosabban tartassanak meg a hóhérpallos alá s magokat meg ne ölhessék; vagy hogy izeneteket ne tehessenek s egyik ór a másikat elárulhassa; talán azért is, hogy ha Laczkovics vagy Szentmarjay az egyik kezéből a kardot kikapná, a másik ezt védhesse.

Levétetvén, a szokás szerint, rólok a lánc, Hajnóczy felfogta azt s megcsörtetvén ajtajában, ezt kiáltá: Amici malo mori quam hoc vel tribus annis gestare. (...) Most folytatom a kezdett beszédet.

Zsigray annyira el vala gyengülve, hogy katonák emelték le a grádicson, s fel a szekérre.

Szentmarjay hangosan füttyülé a Marseille-i (marszeji) marsot s annyiszor, amennyi strófája az éneknek volt.

Laczkovics nem akara gyónni, de meggyónt azon ígéret alatt, hogy természeti gyermekeit megláthatja, s hagyománya az ő rendelése alatt fog kiosztatni. - Elfelejtém a gyónás ceremóniáit, tehát kérdjen atyaságod - mondá. Egyik vétkének azt vallotta, hogy papnak hitt.

Belépe a tiszt, jelentvén, hogy várja a szekér. Laczkovics paszományos világoskék nadrágba öltözve, kalapja után nyúlt, de a tiszt jelentette, hogy arra nem lesz szükség. - Jó - mondá Laczkovics -, de azt csak megengedi az úr, hogy mercurialis pilluláimból kettőt elnyeljek az útra? - Elnyelte, ment, felült a szekérre, maga erejével, bátran, de nem csendesesen. - Servus Latinovics! - kiálta erre, meglátván a sokaságban. Latinovics elfordult. - Nézzétek, ez még szégyenli, hogy ismert engem! - Kratucsek kezébe tolá a crucifixust. Megcsókolta, mint a rhebarbarát, de visszaadta a papnak; tartsa azt ő.

Kivitetvén a Bécsi-kapun, meglátta, hogy egy német fattyú az ott keresztülvont gerendára felmászván, onnan nézte az alatta elmenő szerencsétleneket: - Du Kerl, schau zu, dass du herabfallst und mich todschlägst, ehe ich noch auf den Richtplatz komme.

A vérhelyre jutván, maghallá, hogy a sokaság valamin elnevette magát: - Was lachen sie? Hält man denn eine Krönung?

Visszatekinte a szekérből, s megpillantá Szentmarjayt: - Bon voyage mon ami! - kiálta reá.

Hajnóczy, mint pszichológus, utolsó három napja alatt limonádéval hűtögette vérét. Nyugatommal lépe a szekérhez. Fellépvén a hágóra, egy közember segíteni akart neki. Visszatekinte a katonára: - Ne fárassza kend magát; én saját erőmmel is fellépek. - Akkor meglátá a caesar. regg. directort: - Domine, Magnifice, commendo sororem meam: faciat dn.

vestra, ut quod ego meo servitio, et pater meus suo peperimus, ipsi maneat. - - Tantum tu curam animae tuae habeas, non sororis - felele a felfuvalkodott ember.

A megöregedett hóhér háromszor vága Zsigrayba, s ezt látván Martinovics, kit azért állítának kapitány Plecz mellé (így beszélé ezt nekem maga Plecz), ájulva dőlt el, s Plecz elébe állt, hogy többé semmit se láthasson. A többi egy ütésre vészett. A Laczkovics igen nagy teste, leüttetvén feje, feldönté székét. Hajnóczynak elébe mentek a hóhérlegények, s le akarák vonni ruháját. Nem engedte, hogy hozzányúljanak. Maga vetette le kabátját. Akkor megölelé Molnárt. Leült a székre csudált nyugalomban. Csak akkor borzada meg, midőn a hóhér ketté repeszté ingét, hogy két vállain lehullhasson, s midőn ollójával nyakán az apróbb hajakat elmetszé.

Martinovicsot bajjal vonták a székhez. Ott beköték szemeit, s a hóhérlegény tartotta a kendő végét. A kopasz koponyáról lesiklott a kendő, s Martinovics az öröm mosolyával pillanta körül. Gráciát reménye. De szemeit ismét beköték, s feje repült: Homokkal hintették be a vér helyét, s az öt testet kivitték a Buda megett emelkedő tetőkre. Senki sem tudja, hot fekszenek. Másnap reggel a vérhelyen rózsza virított. Valaki rózsákat ása le ott csuprokban. (...)

Szentjóni Szabó László

A Sír-halom

Piros róza bóltozatok!
Légyen sírom alattatok,
Ha el érem halálom.
Hullott rózsák levelével
Nyugtassa porom békével
Ama jól-tévő álom.

Ugy is ha vólt víg életem
Rózsák! néktek köszönhetem
S homályos árnyéktoknak!
Most is éltem vége felé
Ha mindenbe únok belé
Örvendek látástoknak.

Rózsák! mellyeket szeretek
Nyúgodjon porom köztetek
Ha el takarítatom
Árnyéktok nyúgodalmába
Álljon sírhalmom magába
E végső akaratom.

Dayka Gábor

Kesergés

A csöndes éj bús asszonya csillagos
Fejével intett, s a csecsemő korát
 Felül nem élt királyi Nappal
 Anyja szelíd kebelébe süllyedt.
A játszi Morpheus álmodozásával
Elszenderítő mákszemeit rokon
 Kezekkel hinti – széjjel a lágy
 Szúnyadozásnak eredt szemekre.
Halotti csöndben fekszik az érező
Természet, és a nappali gondokat,
 S a bús, s az élet aggodalmait
 Megfeledő nyugalommal űzi.
Csak én panaszlom régi keservimet
Lengő homályban a könnyörűletes
 Echónak; – ah, ő, bánatimra
 Itt rokon hangzatain felelget!
Csak nekem hullnak, fátyolos asszonya
A csendes éjnek, gyöngyeid hasztalan!
 Csak nekem: ah, mert jőni álmat
 Harmatozó szemeimre tiltasz!
De nemsokára bús alakú, szelíd
Testvéred immajd, a tehetős halál,
 Int, és puhább álmra mindent
 Átölelő kebelébe hajlok.

A rettenetes Éj-szaka

A barna felleg szárnyain az Éj
A földre borzasztó árnyékot hint:
A hóld tsillámló fényje bé-borúl:
Homályba süllyednek tsillagjaink.
A záporral terhes köd meg-szakad,
S özönbe fojtja a Természetet.

Nézzd! a gyilkos villám mint hembereg,
Mint tsattogtatja mennykövét alá
A zordon Ég! a pusztító tüzek
Hasítják a kősziklás bértzeket.
Az öldöklő villámok fényjinél
A halvány ortza rettegést mutat.
Fel-rémül ágyából a Babona,
S szentelt világgal űzi a halált.
Ím újra tsattan! és az ártatlan
Lelkét Kegyesse karján hörgi-ki -
Tovább, tovább kérlelhetetlen Ég!
Forgasd-fel a rémült Természetet,
S szegezd rám élet-oltó nyíladat!
De jaj! meg-szűnt a gyilkos fergeteg,
A hóld ki-búvik a homály alól,
S a tsillagok halvány fényt hintenek,
Az Ég derül; rémítő éjszaka!
Mert hólnap újra hajnalom hasad.

(1790)

Az esztendő első napján

Egy esztendő ismét elmúlt,
S által repült sötét honába:
De kedvem újra beborult –
Mit várom végemet hiába?
Esdeklem a halál után,
Vélvén, hogy fájdalomim megszűnnek,
Ha napjai majd általtúnnek
Bús életemnek, s az ég megszán.

Oh sors! mert nincs többé reményem –
Alányomott a csüggedés –
Hogy felvirradhat még napfényem;
Utólért a balvégezés.
Oh szánj meg, s vond előbb halálom!
Meghalni nekem csöndes álom.
Tekintsd keservim: nemdenem

Lassú halál bús lételem?

Ha a világon annyi élni,
Mint úntalan remélni, félni,
Sorvadni a kereszt alatt;
Mígnem az ember általhat
Az életnek keskeny köréből,
S a föld gyomrába visszatér,
S a végezés rejtett tőréből
Kifejtve, gyászos véget ér:

Oh, már megértem a halálnak!
Szegezd rám mérges íjad; ím
Már nincsenek több könnyeim.
Szép napjaim mord télre válnak.
Pályámat elfutottam. Ints,
S indulok önkényt a határra,
S bezárom éltem; – a halálra
Már senkinek több jussa nincs.

Kármán József

A nemzet csinosodása

Részlet

...Ne palástoljátok tehát társaim, hogy messze-messze vagyunk a tökéletességtől, hogy a tudományok dicső halmának derekán még nem járunk, hogy azoknak a szeretete még nálunk fel nem ébredett, hogy azok a nemzetek, melyek ezen az ösvényen messze elhaladtak, minket a durva nemzetek rangjába vetettek; esmértesseitek meg a beteggel kelevényét, és kívántassátok meg véle az egészséget! verjétek fel a nemzetet vakmerő veternumából¹⁷, és így töltsétek be azt a polcot, melyre ültetek.

Valljunk igazat! Ott megállapodtunk, ahol elkezdettük. Egy kis zsidóság, egy kis felforrás az egész dolog summája. Augustus és XIV. Lajos századjai nálunk egy esztendőben be is állottak, el is múltak.

De takarjuk el a jövő nyom előtt ezt a képet, hogy kevesebb legyen az ok nekünk a szeméremre és nekik a szánakozásra... Midőn ők a tudományok feltisztult ege alatt azoknak boldog sugárinál melegítik magukat, mikor a józan értelem és szép ízlés kedves gyümölcsei mellett áldják őseiket, akik haszonkeresés nélkül plántálták ennek fáit — ne tudják, ne higgyék ők, hogy oly hideg, oly mord volt akkor az ég, mikor azok csíráztak.

Azonban legyen nekem szabad reá mutatni arra a féregre, mely fiatal plántátskáink növést akadályozza, felfedezni ezen akadályokat, és figyelmetessé tenni mindazokat, akiknek ezen nemzetek áldásai, a tudományok szíveiken fekszenek.

Nem viszketegség veteti fel velem tollamat: azzal a szándékkal, melynek minden íróénak kellene lenni, ülök le, hogy — jobbítsak. Szabadon írok, mert ezt törvényemmé választottam. Szívem teljességéből írok, mert a szívre akarok munkálni. Nincs epe, sem méreg ártatlan pennámban, és a satírának ostorát csak az ellen fordítom, aki kacajt érdemel.

Minden szempillantás, melyben literatúránkról ábrándozom, emlékeztet egy valóban nagy és hazáját melegen szerető hazafi mondására: „a mi klímánk, úgymond, ellenséges a tudományoknak...” Nem értette ő, és én sem állítom, hogy valamely dögletes miazma¹⁸ terjedt legyen el hazánk atmoszférájában, mely nálunk ezt a plántátskát — a kultúrát megemészti. Habár sokszor hízelkedés volt is már az, de valósággal igaz, hogy valamint határaink termékenyek, hazánk gazdag, úgy alkalmas is a nagy lelkek nemzésére... Az a teljes erő, az a fizikai tökéletesség, az a nemes testalkotás, mely az eredeti magyart ékesíti, az a józan okosság (...), az a természeti ítélet-tétel (...), úgy látszik, mintha ebbe a szép tájékba

¹⁷ álmokórság, tespedés

¹⁸ betegséget okozó pára, gőz

választotta volna lakhelyét. A hasonlítás gyűlölséges, de nem nemzeti büszkeség, nem is más nemzetek ócsárlása mondatja velem, hanem megfontolt tapasztalás, hogy a bárdolatlan magyar véghetetlen pusztáinkon egészségesebb ítéllettel van felruházva, mint amott a csinos külföldi az ő kevély városaiban. Nagy elsőse az nemzetünknek, amit egy nagy tapasztalású és hivatalú férfiú egy alkalmatossággal előttem állított: hogy az együgyű, kába személyek a magyar drámákban azért hasznavehetetlenek, mert ez a karakter nincsen magyarban.

Van tehát erő, van tehetség a mi klímánk alatt is, és talán szebb, magasabb, elevenebb, mint akárhol, de az a jegyzés igaz, fontos és mély tapasztalásból merített, hogy a mi klímánk ellenséges a tudományoknak.

Verseghy Ferenc

Az igazsághoz

Vond le már egyszer, sanyarú Igazság!
a' setét fátyolt bekötött szemedrűl,
mellyel a' Bölcsék csöcsömős korodban
felpiperéztek.

Azt akarták ők, hogy itéletidben
a' gonoszságnak ne tekintsd személyét,
és hogy a' dúzsnak ragyogó arannya
meg ne vakítson.

Ám de már tudgyuk, hogy ezen hibáktúl
meg nem ó téged' szemeid' homálya,
sőt hogy a' vakság iszonyú dühökre
készti az embert.

Láttya nyíltt ésszel szemesebb világunk,
mint nyomod nyelvét gonoszok' javára
serpenyőidnek, fenekénn az érczet
pengeni hallván.

Láttya, mint sínlik remegő kezedbűl
a' kivontt pallos, mikor a' hatalmas
büszke bosszúját füleidbe súgott
fennyel igéri.

Láttya, hogy lelkét bekötött fejeddel
a' szabásoknak soha fel nem érvén,
csak setét testénn tapog a' betűknek
fénytelen elméd.

Vesd el a' fátyolt! Kiderűltt egünkönn
felviradt a' nap. Szemeit törűlvén
láttni kezd minden; 's te magad maradhatsz
ősi homályban?

(1806)

Fazekas Mihály

A tavaszhoz

Már a gyenge kökörös fel-felemelgeti
A nyálkás avarok leple alól fejét
 És pelyhes koszorúját
 Lassanként nyitogatja ki.

Jer, lágy szél, jer! öleld és nyalogasd körül
A felkölt gyereket, jer, nehogy a fogas
 Fény megverje szemével
 Vonj enyhébb levegőt reá.

Már sok kis madarak messze kerülgetik
A füstös levegőt, melyben az emberek
 Szomszédsága miatt nem
 Legbátrabb telelés vala.

A kedves szabadért megvetik a gyanús
Kézzel szórt eledelt, melynek alá fogó
 Lépet rejte az álnok
 Embernek ravaszabb fia.

Ki a bóldog?

Bóldog, ki fákat ültet, ólt
 Ifjú legény korában,
Osztán azokra gondja vólt,
 Hogy nőjjenek bujábban,
 Hernyó, bogár ne bántsa,
 Nyúl, kecske meg ne hántsa.

Kivált ha nem róvják azért,
 Hogy a kéménnye füstöl,
Dézmát nem ad, se taxabért,
 Nem tarthat a becsüstől,

Nem korhelyes, se kényes,
Be bóldog egy legény ez.

Amely leányzó nem hever
Virága szép korában,
De sütni, főzni, varrni szer,
S nem módiz a ruhában,
Vídám, eszes, serény, jó,
Be bóldog egy leányzó.

Midőn az ilyen bóldogok
Egymás eránt hevülnek,
Azon az égiek magok
Előre már örülnek,
Látván, hogy a teremtés
Itt is lehet szerencsés.

Tisztán verő jó szíveket
Egymással egyesítik,
Szeplőtelen hűségek
Áldással ékesítik.
Úgy-é bizony, hogy e' már
Valóba bóldog egy pár.

Ők a világi terheket
Fogódzva hordogatják,
A homlokon gyűlt cseppeket
Csókkal leszárogtatják;
Gyűl a gyerek, de nő is,
Gyűl a segítgető is.

Már a fiú az ölyvöket
Riasztja a csibéktől,
Csergetve a gyümölcsöket
Megőrzi a verébtől,

A fára már fel is mász,
Anyjának ért epert ráz.

A kisleány már enni hint

A tyúknak és rucának,
De csakhamar bé-bétekint
S nagyot visít anyjának:
Jöjjön ki! a kakassa
A tyúkot eltapossa.

Mindennemű szükségeket

A szorgalom beszerzi,
Rakásra gyűlt élelmeket
A gondos ész megőrzi,
Szintügy dologho' nyúlnak
A gyemekek, s tanulnak.

A jó szülői nyomdokon

Hogy ékesen nyitának,
A jól nevelt leányokon
Minden szemek kapának.
Elhordta a szerencse,
Már mindenik menyecske.

Három fiok kinőtt: eme'

Törvénytudó, ama' pap,
Egynek vitézi érdeme
Véres jutalmakon kap.
Csak egy maradt a háznál,
Az ősi gazdaságnál.

Jó kis segítő is került

Menyül a jó anyának,
Hordozni a nagyobbra gyűlt
Terhét a ház bajának.

Gondos, serény, eszes, jó,
Napához úgy hasonló.

Gyakorta a két öszveült
Szépen megért öregnek
Körülte már a kertbe gyűlt
Másod rajok csevegnek.
Egyik csapat cicázik,
Egy báboz, egy cocózik.

Némely'k após combjára ül,
Némely'k alatta bújkál,
Kis lyány kereng anyós körül,
Egy a fején babirkál.
Igy múlat olykor-olykor
A kétszeres gyerekkor.

Egy kis legény a fára mász,
Keres gyümölcs puháját,
Vagy elterült ponyvára ráz,
S megrakva inge alját,
Hogy kedveket találja,
A véneket kínálja.

Héj! mond após, midőn kezem
E fákat óltogatta,
Egy vén dudás, emlékezem
Biz erre, mondogatta:
Hogy bóldog, aki fába
Ólt kis legény korába.

Ámelihez

Veled való múlatásom
Táplálta életemet,
Tőled való elválásom

Sietteti végemet.
Ámelim! míg öleltelek,
Haláltól tudtam félni,
Miolta elvesztettelek,
Félek azóta élni.
Gondolám: e fa enyhébe
Hogy majd nyugalmam lelem
S ím könnyebbülés helyébe
Még kínomat terhelem.
E hely szerelmünk kezdését
Juttatja bús eszembe,
Hallom egy galamb nyögését,
S könnyek gyűlnek szemembe,
Amott, ahol a vízesés
Az ekhót fecsegteti,
Úgy tetszik, a csergedezés
Nevedet emlegeti.
De csak hasztalan lesem,
Senki sem száll ölembe;
Mivel Ámeli kedvesem!
Nem vagy itt, csak szívembe.
Nálad nélkül nem találom
E világban kedvemet,
S érzem, hogy a végső álom
Már altatja véretem.
De akkor is, édes hívem!
Ha éltem kell végezni,
Hogy szeret, azt fogja szívem
Utóljára érezni.

Nyári esti dal

Halkkal ingó lanya pára!
Szálldogáló harmatok!
Kis furuglyám lágy szavára
Tiszta hangot adjatok;

Lengd be véle gyenge szellet
Sík mezőnk határait,
A juhász a nyájja mellett
Hadd fülelje sorjait.

Míg az estve bíborozza
A lement nap hajnalát,
Míg az éjj becsillagozza
Széttérítve fátyolát:
Addig a menny földre hinti
Balzsamának harmatit,
S új erővel áldva inti
Új öröme állatit.

A mocsáros nép kuruttyol,
Prüccsög a sok kis bogár,
Réce hápog, fűrj palattyol,
Hangicsál egy kis madár.
Jó napunkat felcserélő
Édes esti hajnalom!
Téged áld e tenger élő,
Téged áld e kis dalom.

Harmatoddal részegülve
A virággal tarka rét,
Hímje nővel egyesülve
Néked ontja fűszerét.
A nap éles fénnye súllyán
Minthogy úntig szenvedett
A kaszás, a szűre ujján
Alva tisztel tégedet.

Óh, palolj rá, csendes este,
Nyugtató lehelletet,
Hogy törődött vére, teste

Újra nyerjen életet.
Szállj le rám is sátorozva,
Szenderítő nyugalom;
Közbe-közbe szunnyadozva
Csendesedj le, kis dalom

Csokonai Vitéz Mihály

A vidám természetű poéta

Sírhalmok! Gyász temető kertek
Melyek örökös setéség
S szívet borzasztó csendesség
Mostoha keblében heverték,
Ti bús melankóliának
Setétes völgyei!
Hol szomorú múzsájának
Áldozott Hervey.

Itt az érzésnek minden neme
Még az élőben is meghal.
Füle csak csendességet hall,
A semmitől irtózik szeme,
A ciprus a hold fényjénél
Árnyékát mutatja.
Egy sírból kitántorgott szél
Bágyadtan mozgatja.

Szörnyű környék! melyhez a lélek,
Fantáziáin repülve,
Irtózással megy s rémülve,
Félhóltan hátrál vissza vélek.
Szörnyű környék! kérkedj bátor
Bús lantú Youngoddal:
Isten hozzád, gyászos sátor!
Komor ángulusoddal.

Mások irtóztató énekkel
Bögessék bús obojjokat
És siralmas nótájokat
Jajgassák keserves versekkel;
Kerítse szürke Hesperis

Gőzölgő fejeket:
Én nem óhajtom egyszer is
Követni ezeket.

Nékem inkább oly koszorú
Kösse felkent fejemet,
Melynek színe nem szomorú,
S múlatja a szebb nemet:
Ezt a vidámabb Múzsáknak,
A mosolygó Gráciáknak
Fűzzék öszve rózsaszínű ujjai,
Élesszék fel ambróziás csókjai.

Nem kell ciprus, mellyel Racint
Tisztelte Melpómene,
Apró viola s hiacint
Bár hajamon fénylene:
Apró és kék tölcsérjei
Olyak, mint szépem szemei.
Ez kell nekem. - Homlokomat ne érje
Shakspeárnak akónitos fűzérje.

Így veszem fel víg lélekkel
Gyengén rezgő lantomat,
S majd kedvesem egy énekkel
Lelkesíti húromat.
Míg leng az estvéli szellő
Szárnyán egy nektárt lehellő
Rózsában a kis szerelmek megszállnak
És mennyei harmóniát csinálnak.

Szívünk elolvadt részeit
Élesztjük új dalokkal,
Pauzák únalmas ideit
Édesítjük csókokkal.

Ah! a híves esthajnalon
Így alszunk el egy szép dalon,
S énekünknek végső bágyadt szózatja
Az andalgó vidéket elaltatja.

Tartózkodó kérelem

A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt.
Te lehetsz írja sebemnek,
Gyönyörű kis tulipánt!

Szemeid szép ragyogása
Eleven hajnali tűz,
Ajakid harmatozása
Sok ezer gondot elűz.

Teljesítsd angyali szókkal,
Szeretőd amire kért:
Ezer ambrózia csókkal
Fizetek válaszóért.

A boldogság

Most jázminos lugasban,
E nyári hűvös estvén,
Lillámmal ülök együtt:
Lillám velem danolgat
És csókolódva tréfál,
Míg barna szép hajával
Zefir susogva játszik.

Itt egy üveg borocskát
A zöld gyepágyra tettem
És gyenge rózsaszállal
Száját be is csináltam,
Amott Anakreonnak

Kellő danái vannak
Kaskámba friss eperrel.

Egy öszveséggel így sok
Gyönyörűt, becses ki látott?
S ki boldogabb Vitéznél?

Az este

A napnak hanyatlók tűndöklő hintaja,
Nyitva várja a szép enyészeti ajtaja.
Haldokló sűgári halavánnyá lesznek,
Pirult horizonunk alatt elenyésznek.
Az aranyos felhők tetején lefestve
Mosolyog a híves szárnyon járó este;
Melynek új balzsammal biztató harmatja
Cseppecskéit a nyílt rózsákba hullatja.
A madarak meghűlt fészkeknek szélein
Szunnyadnak búcsúzó nótájok rendjein.
A kis filemile míg magát kisírta,
Szomorún hangicsált fészken a pacsirta.
A vadak, farkasok ülnek szenderedve,
Barlangjában belől bömböl a mord medve. -
Ah, ti csendes szellők fúvallati, jertek,
Jertek füleimbe, ti édes koncertek;
Mártsátok örömbé szomorú lelkemet;
A ti nyájasságtok minden bút eltemet.
Lengjete, óh kellő zefirek, lengjete,
Lankadt kebelembé életet öntsetek!
Mit érzek? ...míg szólok, egy kis nyájas szellet
Rám gyengén mennyei illatot lehellett.
Suhogó szárnyával a fák árnyékinál
Egy fűszerszámozott théatromot csinál,
Melybe a gráciák örömmel repülnek,

A gyönyörűségnek lágy karjain ülnek;
Hol a csendes berek barna rajzolatja
Magát a hold rezgő fényénél ingatja.
Egyszóval, e vidám melancholiának
Kies szállásai örömmre nyílnak.
Késsél még, setét éj, komor óráiddal,
Ne fedd bé kedvemet hideg szárnyaiddal:
Úgyis e világba semmi részem nincsen,
Mely bágyadt lelkekre megnyugovást hintsen;
Mikor a világnak lármáját sokallom,
Kevélynek, fösvénynek csörtetését hallom,
Mikor az emberek körültem zsibognak,
S kényektől részegen egymásra tolongnak.
Bódult emberi nem, hát szabad létedre
Mért vertél zárbékót tulajdon kezedre?
Tiéd volt ez a föld, tiéd volt egészen,
Melyből most a kevély s fösvény dézmát vészen.
Mért szabtál hát határt önfiaid között;
Ládd-é már egymástól mind megkülönözött.
Az enyim, a tied mennyi lármát szüle,
Miolta a miénk nevezet elüle.
Hajdan a termő föld, míg birtokká nem vált,
Per és lárma nélkül annyi embert táplált,
S többet: mert még akkor a had és vezettség
Mérgétől nem veszett annyi sok nemzetség.
Nem volt még koldúsa akkor a törvénynek,
Nem született senki gazdagnak, szegénynek.
Az igazságtévő határkő és halom,
A másét bántani nem hagyó tilalom
Nem adott még okot annyi sok lármára,
Mert az elégség volt mindennek határa.
Nem állott volt még ki a kevély uraság,
Hogy törvényt hallgasson tőle a szolgaság;
S rozskenyérhéjből is karácsonyja legyen,
Hogy az úr tortátát s pástétomot egyen.

Nem bírt még a király húsz, harminc milliót,
Nem csikart ki tőlük dézmát és porciót,
Melyből boldogokká tudja őket tenni,
Azaz tonkin fészket legyen miből venni.
Nem bújt el a fősvény több embertársától,
Hogy ment legyen pénze a haramiától,
Akit tán tolvajjá a tolvaj világ tett,
Mert gonosz erkölccsel senki sem született.
Nem is csuda, mert már a rétek árkolva,
És a mezők körül vagynak barázdolva;
Az erdők tilalmas korlát közt állanak,
Hogy benne az urak vadjai lakjanak;
A vizek a szegény emberekre nézve
Tőlök munkált fákkal el vagynak pécézve.
Te vagy még egyedül, óh arany holdvilág,
Melyet árendába nem ad még a világ.
Te vagy még, életető levegő! amelyen
Indzsenéri duktus nem járt semmi helyen.
Téged még, óh legszebb hangú szimfónia,
Ingyen is hallgathat minden emberfia:
S titeket, óh édes erdei hangzások,
Hallhatnak a szegény pásztorok s munkások:
Mikor a mesterség gyáva hangjainál
A kényes nagyvilág fárasztó bált csinál.
Óh, áldott természet! óh csak te vagy nékem
Az a tetőled nyert birtokom s vidékem,
Melynek én örökös földesura lettem,
Mihelyt teáltalad embernek születtem.

Konstancinápoly

Amint a Bosporus Európát mossa,
Másfelől Ázsia partjait csapdossa,
Itt büszke habjai dicsekedve folynak
Kevély fala alatt Konstancinápolynak,

E másik Rómának pompás düledéki
Borzasztó árnyékot bocsátanak néki.
De jöszte be, Múzsám, a városba velem,
Téged nem rettenthet itt semmi félelem.
Mennyi kincs, óh Múzsám! mely sok gyöngy s patyolat,
Mennyi nép, melyet visz csak egy parancsolat!
A tágas utcákon sok veres selyembe
Őltözött törökök találkoznak szembe.
Kevélyen ugratják az arabs paripát,
Szíván ázsiai dohánnyal tölt pipát.
Csillámló kardjoknak gazdag briliántja
Az olcsó aranyat megvetéssel szántja.
Itt néz ki egy dáma, de irigy fátyola
Minden szépségeket tőlünk béburkola.
Jer, Múzsám, láthatsz még sok száz szebbet szembe,
Hogyha bémégy ama firhangos hárembe.
Ez olyan magazin, vagy inkább kalitka,
Amelyben csirippol a császárnak titka.
Oly templomsekrestye, melyben a zultánnak
Erőt, egészséget sok hívek kívánnak.
És ha érkezése hallatik Szelimnek,
Sok száz előkontyú turbékol egy hímnek.
Mikor excerpálni akar únalmába,
Bémegy e dáma-bibliothékába,
Hol sok ázsiai pergamen membrána
Író pennájának megnyílni kívánna.
De kisiess, Múzsám, mert majd a császárnak
Dactilust éneklő múzsáihoz zárnak.
A szemfűl heréltek utánad zúdulnak,
Jer más oldalára a fénylő Stambulnak.
A roppant templomok, nézd, miként kérkednek
Nevével a benne lakó Muhamednek!
Amelyekbe sok szent bögéseket halla
Az ezekben igen gyönyörködő Alla,
Ki örül, hogy nevét a felhőkre hányja

Zöld selyem turbánban fénylő muzulmánja,
S könyörűlvén hozzá esdeklő táborán,
Szentebb lesz az ilyet ígérő Alkorán.
Ti is itt állotok, kőszálnyi mecsetek,
Melyek a fellegek közé rejteztetek!
Hegyes tetőtöknek aranyozott holdja
Fényével az égi holdak számát toldja.
Óh, e népre, óh mely sűrű felhőt vona
A szentség színével bémázolt babona!
Denevér babona! bagoly vakbuzgóság!
Meddig lesz körmöd közt a Mindenhatóság?
Míg ülsz a királyok koronáján, kincsen?
A vitézek kardján s a népek bilincsen?
Míg az emberi nem hajdan a természet
Együgyű keblében nyugva heverészett,
Nem emelted még fel kiáltásod szavát,
Hogy keresd a vak éj fiainak javát.
Boldog volt a világ s e hiú szó: Szentség,
Nem volt a legszörnyűbb gonoszokra mentség.
Állott a Természet örök építménye,
Élt az emberiség legszentebb törvénye.
De mióta ennek sok romlást szenvedett
Oldalába raktad, bal madár! fészkedet:
Azólta számodra rakja a lenyomott
Értelem azt a sok felséges templomot.
Azólta adja ki a kenyért házából,
Kikapván éhhez holt kicsinyje szájából
A szent névre vágyó, balgatag anya is,
Hogy tudjon mit rágni dervised foga is.
Sok bolond kiadja utolsó fillérét,
Leteszi a mennynek árendáját s bérét,
Hogy mikor az óltárt építik számodra,
Kecskeszört vihessen ő is óltárodra.
Nappali altodban látsz ezer álmokat
S éjjel a népek közt húholod azokat.

Jőjj ki a nappali fényre, hadd láthassunk,
S mennyei képedet látván, imádhassunk.
Te a vak homályban rakod a templomot
És onnan ígéred a paradicsomot,
S csak bétolongjanak hozzád a moséba,
Az észet és a virtust hagyod csak kardéba.
Hát már hogy valaki bőjtölget pénteken,
Hogy étlen s mezítláb jár a szent helyeken,
Olyan nagy érdem-é egy-két liturgia,
Hogy az ember azzal lehet Isten fia?
S hogy paradicsomba és mennybe részt vegyen,
Szükség, hogy skeleton és zarándok legyen?
Külömben nem lehet idvezült törökké,
Ámbár emberséges ember volt örökké.
Egy paradicsomot magának így tetet
Minden nemzet s abból kizár más nemzetet.
Természet! emeld fel örök törvényedet,
S mindenek hallgatni fogják beszédedet.
E kézzel fogható setéség eltűnik,
Az éjnek madara húholni megszűnik.
Egy jóltévő világ a mennyből kiderül,
S a sok kigondolt menny mind homályba merül.
Ah, ti máris abból fakadt indulatok!
Nyelvemre harsogóbb hangokat ontsatok.
Emelkedj fel, lelkem! - előre képzelem,
Mint kiált fel szóval egyet az értelem,
S azonnal a setét kárpitok ropognak:
A szívről az avúlt kérgék lepattognak;
Tárházát az áldott emberiség nyitja,
Édes fiainak sebeit gyógyítja;
A szeretet lelke a földet bételi,
S az ember az embert ismét megöleli.
Eloszlanak a szent s a panaszos hangok,
Boldogító ércce válnak a harangok.
Azzal sok száz embertárson segítenek,

Amin most egy cifra tornyot építenek.
Siess, késő század! jövel, óh boldog kor!
Én ugyan lelketlen por leszek már akkor,
De jöttödre vígan zengem énekemet:
Vajha te csak egyszer említnél engemet
Úgy e bagoly világ ám rémítne tőle,
Nemes utálással halnék ki belőle.

A Reményhez

Földiekkel játszó
Égi tünemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint védangyalának,
Bókol úntalan.
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Mért nevensz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Biztatóm valál;
Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.

Kertem nárcisokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal

Szórtad a tavaszt
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fürge méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy híjját esmértem
Örömmnek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.

Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Óh! csak Lillát hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna
Gyászos énekem.
Karja közt a búkat
Elfelejténém,
S a gyöngykoszorúkat
Nem irigyleném.
Hagyj el, óh Reménység!
Hagyj el engemet;

Mert ez a keménység
 Úgyis eltemet.
Érzem: e kétségbe
 Volt erőm elhagy,
Fáradt lelkem égbe,
 Testem földbe vágy.
Nékem már a rét hímetlen,
 A mező kisült,
A zengő liget kietlen,
 A nap éjre dült.
Bájos lágy trillák!
 Tarka képzetek!
Kedv! Remények! Lillák!
 Isten véletek!

A tihanyi Ekhóhoz

Óh, Tihannak rijjadó leánya!
 Szállja ki szent hegyed közül.
Ím, kit a sors eddig annyit hánya,
 Partod ellenébe ül.
Itt a halvány holdnak fényén
Jajgat és sír elpusztult reményén
 Egy magános árva szív.
 Egy magános árva szív.

Míg azok, kik bűt, bajt nem szenvednek
 A boldogság karjain,
Vigadoznak a kies Fürednek
 Kútfején és partjain;
Addig én itt sírva sírok.
És te, Nimfa! amit én nem bírok,

Verd ki zengő bérceden.

Verd ki zengő bérceden.

Zordon erők, durva bércék, szírtok!

Harsogjátok jajjaim!

Tik talám több érzéssel bírtok,

Mintsem embertársaim,

Kik keblekből számkivetnek

És magok közt csúfra emlegetnek

Egy szegény boldogtalant.

Egy szegény boldogtalant.

Akik hajdan jó barátim voltak

Még felköltek ellenem,

Üldözőim pártjához hajoltak:

Óh! miket kell érzennem,

Amidőn már ők is végre

Úgy rohannak rám, mint ellenségre,

Bár hozzájok hív valék.

Bár hozzájok hív valék.

Nincsen, aki lelkem vigasztalja,

Oly barátim nincsenek;

Vállat rándít, aki sorsom hallja;

Már elhagytak mindenek.

Nincsen szív az emberekbe:

Hadd öntsem ki hát vaskebletekbe

Szívem bús panaszait.

Szívem bús panaszait.

Lilla is, ki bennem a reménynek

Még egy élesztője volt,

Jaj, Lillám is a tiran törvénynek

S a szokásnak meghódolt.

Hogy vagy most te, áldott lélek?

Én ugyan már elhagyatva élek
A tenger kínok között.
A tenger kínok között.

Óh, van-é még egy erémi szállás,
Régi barlang, szent fedél,
Melyben egy bölcs csendes nyugtot, hálást
E setét hegyekben lél?
Hol csak egy kő lenne párna,
Hol sem ember, sem madár nem járna,
Mely megháborítana.
Mely megháborítana.

Abban, gondolom, hogy semmi jussal
Ellenkezni nem fogok,
Hogyha én egy megvetett virtussal
Itt egy kőben helyt fogok,
S e szigetnek egy szögében,
Mint egy Russzó Ermenonvillében,
Ember és polgár leszek.
Ember és polgár leszek.

Itt tanulom rejtek érdememmel
Ébresztgetni lelkemet.
A természet majd az értelemmel
Bölcsőbbé tesz engemet.
Távol itt, egy más világban,
Egy nem esmért szent magánosságban
Könnyezem le napjaim.
Könnyezem le napjaim.

Itt halok meg. E setét erdőben
A szomszéd pór eltemet.
Majd talám a boldogabb időben
Fellelik sírhelyemet:

S amely fának sátorában
Áll együgyű sírhalmom magában,
Szent lesz tisztelt hamvamért.
Szent lesz tisztelt hamvamért.

A Magánossághoz

Áldott Magánosság, jövel! ragadj el
Álmodba most is engemet;
Ha mások elhagyának is, ne hagyj el,
Ringasd öledbe lelkemet!
Öröm nekem, hogy lakhelyedbe szálltam;
Hogy itt Kisasszondon reád találtam.
E helybe andalogni jó,
E hely poétának való.

Itt a magános völgybe és cserében
Megfrisselő árnyék fedez,
A csonka gyertyányok mohos tövében
A tiszta forrás csergedez.
Két hegy között a tónak és pataknak
Nimfái kákasátorokba laknak;
S csak akkor úsznak ők elő,
Ha erre bölcs s poéta jő.

A lenge hold halkal világosítja
A szőke bikkfák oldalát,
Estvéli hűs álommal elborítja
A csendes éjnek angyalát.
Szelíd Magánosság! az ily helyekbe
Gyönyörködöl s mulatsz te; ah, ezekbe
Gyakran vezess be engemet,
Nyugtatni lankadt lelkemet.

Te a királyok udvarát kerülöd,
Kerülöd a kastélyokat;

S ha bévétődsz is, zsibbadozva szülőd
Ott a fogyasztó gondokat.
A félelem s bú a vad únalommal -
Csatáznak ott a tiszta nyugalommal.
A nagy világ jótétedet
Nem tudja s útál tégedet.

Ohajtoz a fősvény, de gyötrelemmel
Goromba lelkét bünteted;
A nagyravágyót kérkedő hiszemmel
A lárma közzé kergeted.
Futsz a csatázó trombiták szavától,
Futsz a zsibongó városok falától:
Honnyod csupán az érező
Szív és szelíd falu s mező.

Mentsvára a magán szomorkodónak
Csak a te szent erődbe van,
Hol biztatásit titkos égi szónak
Hallhatja a boldogtalan.
Te azt, ki megvetette a világot,
Vagy akinek már ez nyakára hágott,
Kiséred és apolgatod;
Magát magával biztatod.

Te szülőd a virtust, csupán te tettet
Naggyá az olyan bölcseket,
Kiknek határtalanra terjegetted
Testekbe kisdéd lelkeket.
Tebenned úgy csap a poéta széjjel,
Mint a sebes villám setétes éjjel;
Midőn teremt új dolgokat
S a semmiből világokat.

Óh, kedves istenasszony! én is érted

Gyakorta mint sohajtozom,
Mert szívemet baráti módra érted,
Midőn veled gondolkozom.
Ártatlanul kecsegtetel magadba,
Hív vagy, nem úgy, mint a mai
Színes világ barátai.

Lám, mely zavart lármák között forognak
A büszke lelkek napjai,
Kőről kövekre görgenek, zajognak,
Mint Rajna bukkanásai. -
De ránk mikor szent fátyolid vonóznak,
Mint éji harmat, napjaink lehúlnak,
Tisztán, magába, csendesen:
Élünk, kimúlunk édesen.

Sőt akkor is, mikor szemem világán
Vak kárpitot sző a halál:
Ott a magánosság setét világán
Béhúllt szemem reád talál.
Síromba csak te fogsz alá követni,
A nemtudás kietlenén vezetni:
Te lészel, ah! a sírhalom
Völgyén is őrzőangyalom.

Áldott Magánosság! öledbe ejtem
Ottan utolsó könnyemet,
Végetlen álmaidba elfelejtem
Világi szenvedésemet.
Áldott Magánosság! te légy barátom,
Mikor csak a sír lesz örök sajátom.
De ez napom mikor jön el?
Áldott Magánosság, jövel!

Az ember, a poézis első tárgya

Óh, mely örömben folytak el ekkorig
Zsengére nyíló napjaim! óh, miként
Érzém, hogy élni s Tháliának
Rózsanyakán enyelegni édes!

Víg borzadással jártam el a görög
Szépségek és a római nagy világ
Pompás maradványit; s ezeknek
Sírja felett az olasz negédes

Kertjébe szedtem drága narancsokat!
A franc mezőket láttam; az Álbion
Barlangiban s a német erdők
Bérceiben örömet találtam.

Olykor hevítvén lelkeimet is belől
Új képzelések s büszke vetélkedés,
Lantot ragadtam, s a lapályos
Dácia térmezején danolván,

A földnek aljáról felemelkedém;
A felleg elnyelt, mennyei képzetim,
Mint a habok, felfogtak, s úsztam
Gondolatim csuda tengerében.

"Mérész halandó! lelkesedett iszap!"
Így zenge hozzám egy levegői hang,
"Szentségtelen létedre nem félsz
Angyali pitvarokat tapodni?"

Ki vagy, miért vagy, hol lakol? és kinek
Számára mozgasz? s végre mivé leszel?
Míg ezt ki nem vizsgálod, addig

Por vagy, az is leszel." E szavára,

Mint lenge párák éjjeli csillaga,

A tágas éther mennyezetén alól

Sebes bukással földre hullván,

Csak csupa por, hamu lett belőlem.

Halotti versek

Részletek

Néhai mélt. kohányi Kátsándi Terézia asszony, csász. és kir. aranykulcsos kishédei

Rhédei Lajos házastársának eltemettetésekor

Nagyvárad. 15. ápr. 1804.

Előljáró beszéd

Midőn én egy olyan solennitásra, a milyen boldogult Rhédeiné asszonyságé vala, a lélek halhatatlanságát választottam matériául: előttem tartottam azt a fényes gyülekezetet, amely ottan öszve fog seregleni. Minden hiten lévő amely alpapok; méltóságok, nemesek, közép és alsóbb renden lévők; palérozott és természeti asszonyságok; gazdagok, szegények; tudósok, tudatlanok; vallásosak, buzgók, babonások és szabad gondolkozásuak; erősítést, vigasztalást kívánók; poéták, poézist szeretők vagy ehhez nem értők stb. ily sokféle hallgatók fogják (gondolám magamban) az én verseimet várni, kihallgatni és megítélni. Ez a gondolkodásom tartott sokáig függőbe a halotti tárgynak választásában: míg végre, egyéb okokból is, meghatároztam magamat, hogy a lélek halhatatlanságáról peroráljak Lehetetlen, így biztatám magamat, lehetetlen, hogy minden gondolkozású és érzésű személyt vagy egy, vagy más oldalról ez a dolog ne érdekeljen. A hitnek és a vallásnak ez a sarkalata, amelyen annak egész alkotmányja megfordúl; az erkölcsiségnek ez a fő principiuma, vagy legalább serkentő rúgója, a philosophiának legrégebb és legfőbb tárgya: a nyomorúlt emberiségnek közönséges és minden tartományokban feltaláltató vigasztalója: és egy poétának is szép, bő, érzékeny, indulattal teljes, képzelődést izgató, melegítő és kifeszítő, nagy, nemes és forró matériája. Az írónak lelke felemelkedhet ebben, a bölcstől fogva a leggyengébbekig minden lélekre kiterjedhet, és mikor halandó nyelven a halhatatlanságról mér énekelni, az értelem és az érzés, a természet és a vallás erősítik meg az ő szózatját, és minden ő halandó társai

örömmel fogadják el őbenne az emberi ségnek mérész szószólóját.

I. Rémitó s vídító kétségek

Lenni? vagy nem lenni? kérdések kérdése!

Melynek nehéz, kétes, szép a megfejtése.
Nagy kérdés, amelyet ha mélyen vizsgálok,
Még több mélységeknek mélyére találok.
Lát és habzik az ész, a szív fél és óhajt,
S bennem a kérdésben forgó lélek sóhajt.
Érzem nemes voltom, érzem gyengeségem,
S reményem béborúl és derül kétségem;
S mikor a mozgó sárt az égig emelem,
Az isteni lángot egy porba nem lelem.
Csillagok közt hordnak aetheri szárnyaim,
De a sír partjára húznak ón-lábaim;
Az ég s a föld között függök utóljára
Én, angyal meg állat, vagy csak por meg pára.

Ha most vagyok, látom, mindég is kell lennem:

S ha nem lések, csapás volt az élet bennem,
És ha el kell múlnom, mi szükség volt élni?
Egy elveszendőnek miért kell remélni?
Azért? hogy ezer baj, bú, betegség között,
Mint egy számkivetett és mint egy üldözött,
Vágyakozzam dicsőbb rendelésem felé,
Egy méltóbb országba, s mégse menjek belé?
Légyek, hogy szenvedjek? és bánjam léteemet?
Reményljek, de ez is gyötörjön engemet?
Így, örök semmiség! óhajtlok tégedet,
Vedd vissza méhedbe vexált gyermekedet.
Boldog! százszor boldog, aki nem született,
Aki nem ízlelte még meg az életet!

De jaj! aki egyszer van és kezdett lenni,
Örök halál annak semmiségbe menni.
Ha nem levék vala, e nagy jót nem tudnám
S a nem esmért halál karjain aludnám,
De az élet bennem mihelyt szikrát vetett,
Fellobbant a hozzá vonzó szeretet.

Létel! te mennyország ezer inségbe is,
Nem-létel? te pokol még nem érezve is!
Itt állok virágzó éltem szigetjében,
Egy kőszikla tornyán a hab közepében,
Itt nézem partotok kétes messziségét,
Az én lételemnek folyását vagy végét.
Alattam a cháósz bögő torkolatja
Az elementumok fogát csattogtatja,
S varázsló bal kezét sárgán nyújtván felém,
Elveszel! így ordít, s rémülést önt belém.
De kárpítja alól a kék reménységnek
A testvér csillagok mosolyogva égnek,
Bíztatván, hogy mennyből szállt belém a lélek,
S ha elvesz is e test, jobb részemmel élek.

Óh, édes érzési az örök lételnek,
Melyek vigasztalnak s erőmbe nevelnek,
A halhatatlanság kezdeti már ezek,
Amiket most bennem gondolok s érezek!
És te, ki így érzed tulajdon lételed,
Ki önnön erődöt vizsgálod, képzeled;
Te, ki esmérni tudsz sok ezer dolgokat,
Azoknak formáját, számát, nagyságokat:
Ki ítélni is mersz, te, kinek nem elég
Ez a megteremtett levegő, víz, föld, ég,
Hanem magad körül építsz új világot,
Majmolván a munkás Mindenhatóságot;

Te, ki által mozgok, nővök és dolgozok,
Eszmélek, ítélek, vágyok, gondolkozok,
Örvendek, búsulok, reménylek és félek,
Te csuda valóság, belém szállott lélek!
Te igazgatója e por-makhinának,
Teremtett istene e kis planétának,
Szállj magadba, nézd meg öntermészetedet:
Meríts erőt abból s fejtsd meg lételedet.

VII. Maga a búcsúztató

Zárt koporsómnak fedelén belől is
Érez a szívem szeretett nevedre,
S e setétségnek hideg éjjelében,

Rhédey! látlak:

Látlak, eszmélek, karomat fogadd el,
Óh szerelmemnek deli tárgya, lelkem,
Hú s nemes férjem, Lajosom, barátom,

Látlak, öllelek.

Óh, az érzékeny tüzet el nem oltják
E hideg, nyálkás ködök; s a halálnak
Pusztá völgyén is tífelőletek még

Hangzik az ekhó.

Jöszte s hív emlékezeteddel újítsd
E magánosság szomorú világát!
Ah, erős lelked lehatolhat e sír

Érckebelébe.

Itt fogadd még el, hol az áltatások
Nem lakozhatnak, s ahol a világi
Tettetésnek nincs helye, itt fogadd el

Trézia szívét.

Jer, nemes lelkek remeke s királyok
És magyar hérók fejedelmi vére,
Aki laurussal s olajággal ékes

Érdemeid közt

Házi virtussal szereted tetézni
Nyert dicsőséged! jövel és ne vesd meg
Annyi jó hírnek jubiléumában

Hitvesi búcsúm!

Jer, de mely híven sietel te meghűlt
Karjaim közzé! Köszönöm... de szólít
A dicső tornác, hova téged is hoz

Egykor az érdem.

*

Kedves testvérem, Zsuzsánnám,

Fogadd el végszózatom;

Elválásom nagyon bánám,

Mert leköt indúlatom:

De a mennyei szózatnak

Szent törvényi felhívatnak,

Most bocsáss el: egykor még

Egyesíteni fog az Ég.

Addig is gróf Gyulayddal

Élj a hűség karjain

S nagyra termett magzatiddal

Járj az öröm szárnyain.

Én szeretlek, én tisztellek,

Én sohajtlak, én öllelek.

Isten hozzád! ah, egy *óh*

Nékem elég búcsúszó.

*

De még több jajszót kell tennem,

Többtől is kell búcsút vennem:

Óh, keserves változás!

Még Szerencsy özvegyétől

Bús hang jön sírom szélétől

És igaz sóhajtozás.

Te, kit a hív rokonságnak

S ebben ritka barátságnak

Kétszeres szent kötele

Énvelem úgy egyesített,

Hogy köz érzés lelkesített,

Tréziám, szívem fele!

Az elválás pontján érzem,

Mely keserves kínnal vérzem;

Elhagyván ez életet;

S most, mikor már elszakadtunk,

Ott, ahol egybeforradtunk,

Szörnyű metszés tétetett.

Óh, ha addig tartanának

A barátság angyalának

Rózsákból font köteli,

Míg a sír bé nem nyél minket:

Óh, úgy érző szíveinket

Csak kínnal rakná teli.

De ő bármely messziségre,

Égből földre, földről égre

Egyaránt fut szárnyain.

Véle a szelek sem bírnak,

S a tömlöcnek és a sírnak

Truccol vasas bóltjain.

Mikor már én itt tündöklök

S a kék égen kikönyöklök,

Hallom tőled nevedet.

Valamely'k csillag sugára

Ráfesti szemed héjjára

Hív emlékezésemet.

E dicsőültek országa

Egyik legfőbb boldogsága

Az a kedves érzemény.

Hogy barátinkról eszmélünk,

S hogy majd vélek együtt élünk,

Legvígasztalóbb remény.

Óh, karjaim mint repesnek,
Hogy egykor nyakadba esnek
Ez élet tornáciban;

Addig is kívánja szívem,
Hogy rózsák közt járjál, hívem,
E világ pusztáiban.

*

Hát te, Domokos Jakabnak
Tiszta szívű hitvese,
Ki a boldogtalanabbnak
Dajkája vagy s frigyese,
Hív Uray Juliánna,
Kitől a végpercen is
Több jóságot nem kívánna
Még a békételen is,
Te, a baráti hűségnek
Példája és bélyege,
Kit nem borzaszt az inségnek
Szélvesze és fellege,
Ki a sűrű fájdalomba
Vigasztaltál engemet
S te kísérted le síromba
Elhervadott testemet;
Hogy köszönjem meg hűséged
S arany barátságodat?
Óh, már az ég esmér téged
S letette jutalmodat:
Megőríz kedves férjeddel

És megáld benneteket;
S végre vélem, kedveseddel,
Meglátod a szenteket.

*

Ti is a Gyulay, Bárczay s Rhédei
Fényes famíliák minden vérségei,
Hűséges rokonok, nemes atyafiak,
Itthon és a hadban példás hazafiak,
Végbúcsúmat tiszta szívvel fogdjátok,
Az Úrnak áldása terjedjen reátok!

*

Legfőbb tiszteletre méltó praelátusok,
Minden hiten lévő, papi szent chórusok,
Kik híven őrt állván az Úrnak házában,
Részeltetek mindent annak mannájában,
Ti is felsőbb, alsóbb rendű méltóságok,
Nemes magyar urak s úri asszonyságok;
Vitéz hadi tiszttek, akik a csatának
Tüzén éltek s haltok királynak, hazának;
E régi városnak csínos polgárjai
S e tisztas közönség minden jó tagjai;
Valakik erántam hív szívvel voltatok,
S a jó emlékezet könyvébe írtatok,
Köszönöm, valamit erántam tettetek,
Légyetek áldottak! Már Isten véletek.

*

Mi pedig, valakik koporsóhoz gyűltünk,
Valakik szerettünk, tiszteltünk, becsültünk,

Köszönjük, hogy rólunk most is emlékezel,
S még a sír szélén is erántunk érezel.
Mi is, nemes lélek, sóhajtunk és sírunk,
S háládó szívünknek táblájára írunk,
És csak az vigasztal, hogy még feltalálunk,
Égi társak leszünk s többször el nem válunk.

És én, aki olyan szerencsésé lettem,
Hogy ily nagy lelkek közt virtusid zenghettem,
Bocsánatod kérem rebegő nyelvemről,
Elmém szűk voltáról s kis tehetségemről,
Amely ha bírt volna szívemnek lángjával,
Verset futott volna a szelek szárnyával.
De bár talentomim nem tüzesek s nagyok,
S hazám lantosi közt középszerű vagyok;
Az az önnönérzés emeli tollamat,
Hogy még méltatlanra nem fogtam lantomat,
S hogy most is egy méltót magasztalt énekem,
S ennyi nagy, bölcs, csínos hallgatóm volt nekem.

Tüdőgyulladásomról

Fenn lengő hold! nézd, mint kínlódom,
Mondd meg nekem, hol fekszem én?
Ágy-é, amelyben hánykolódom,
Vagy a koporsó az szintén?
Nem? Csónak ez, mely, jaj, a kétes
Remény és biztos félelem
S az élet és halál setétes
Hullámjain lebeg velem.

Fojtó szirokkóknak hevétől

Asznak tüdőhólyagjaim,
S a kriptáknak fagyos szelétől

Borsóznak minden tagjaim.
Szívem megett egy láthatatlan
Kéznek nyila bélőve áll,
S mellem csontboltján irgalmatlan
Sarkával rúgdos két halál.

Hová ütődöm a habokba?

Haj! mely szörnyű hányattatás!
Most a cupressusos partokba,
Hol rémlet ül s jéghallgatás;
Majd a túlsó part lejtőjébe,
Honnan barátság szózatit
Hallok a plátánok berkébe,
S örömszerszámok hangzatit.

Innen savanyú ázójtokkal

Pusztás barlangok fojtanak;
Amonnan kerti balzsamokkal
Hígabb szellők újítanak.
Fúlok, lehellek; fázom, gyúlok,
Vagy egy kivégez már, vagy más,
Ájúlok, érzek és ocsúlok:
Haj! mely szörnyű hányattatás!...

Ki vagy te, ki hószín leplekbe

Felém mosolyogva közelítesz
S a partról e szagos berekbe
Áldott jobbdon felsegítesz?
Te, földi biztossa az égnek,
Arany gyógyulás! Te a nagy
És bölcs teremtő tehetségnek
Halandó leánya! te vagy.

Te illetéd rózsás újjoddal

Mellyemnek rokkant bóltjait,
S elindítád pillantásoddal
Az élet dobbanásait.
Már lelkem új phoenix módjára
A lángok közzül éledez;
S gyengül újjom pattanására
Kis lantom újra zengedez.

De te repülsz? mind tűnnek, mennek

Minő derülés ez, nagy ég?
Sándorffym ül ágyamnál... s ennek
Köszönhetem, hogy élek még?
Zendülj, ekhózz, esti csendesség!
A hálá engem dalra ránt.
Telj bé, kettős szent kötelesség,
Az orvos és barát eránt!

Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz

Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsockám!
Érted halok, érted élek,
Száz leányért nem cseréllek.

Megvidító orcácskádat,

Csókra termett kerek szádat
Ha a számhoz szoríthatom,
Zsuzsiét nem csókolgatom.

Óh, hogy kótog a kebeled,

Melyben szívemet viseled!
Óh, milyen szép az ajakad

S arany láncra méltó nyakad!

Karcsú derekadon a váll
Halháj nélkül is szépen áll;
Nem úgy ám, mint a Mancié,
Vagy a majd megmondám kié.

Szép a hajad szép szála is,
Ha kis csikó hordozta is,
Nem akasztott ember haja,
Mint a Trézi rőt vuklija.

Édes a te danolásod,
Jérce-forma kotyogásod:
Kittykottyod innepi ének
Bús szívemnek, szegénykének.

Ha bánatim közlöm véled,
Egy szódra lelkem megéled;
Ha jókedvem csucsorodik,
Általad megszaporodik.

Mikor hideg szelek vagynak,
Elveszed mérgét a fagynak;
És mikor a hév nyár lankaszt,
Nékem te megfrissíted azt.

Óh, ha téged nem láthatlak,
Be óhajtlak, be siratlak!
S ha képed kezembe akad,
Szememből örömkönny fakad.

Téged hordozlak útamban,

Téged öllelek ágyamban;
És valahányszor felkelek,
Szerelmedről énekelek.

Együtt be sokszor feküdtünk,
Bár soha meg nem esküdtünk!
Az éjjel is, csak megintsem,
Együtt hálunk úgye, kincsem?

Óh, ha szívünk szerelmének
Kis zálogi születnének
S ott ülnének hosszú sorral
A kuckóban, tele borral!

Bárcsak a feleségemmel
Téged cserélhetnék fel,
Hogy fiakat, leányokat
Szülnél, apró kulacsokat:

Zsanám meg kulacssá válna,
Borral mindég színig állna.
Az ő bőre úgyis csikó,
Beléférne négy-öt akó.

De jaj, engem ide-tova
Elvisz a Szent Mihály lova,
Szerelmed megemészt végre,
És te maradsz özvegységre.

Keserves sors! adjatok bort!
Lakjuk el előre a tort;
Ami menne más kutyába,

Jobb, megy a magunk torkába.

Akadtam még egy bankóra,
Kit szántam szemborítóra:
De vakságtól ki már nem fél,
Minek annak a szemfedél?

Kincsem, violám, rubintom!
Itt az utolsó forintom:
Érted adom ezt is, tubám!
Csak szádhoz érhesen a szám.

Óh, csókollak, óh, öllelek!
Míg moccanok, míg lehellek:
Tested tegyék holttestemhez
És ezt az írást fejemhez:

"Útas, köszönj rám egy pint bort:
Itt látsz nyúgodni egy jámbort,
Kedves élete-párjával,
Csikóbőrös kulacssával!"

Kisfaludy Sándor

Himfy szerelmei

Részletek

ELSŐ RÉSZ.

A KESERGŐ SZERELEM

7. Dal.

Mint a szarvas, kit megére
A vadásznak fegyvere,
Fut, - de későn, - foly már vére,
Vérzik tőle a csere:
Úgy futok én a pár-szemtől,
A seb mellem baljában;
Ázik a föld keservemtől
Lábam minden nyomában.
De hajh! mennél tovább érek,
Annál jobban gyűl a méreg
S beljebb rögzik szivembe; -
Futok, hajh - de vesztembe.

57. Dal.

Gyermekségem szép idei,
Be hamar elmúltok!
Életemnek örömei,
Be rövidek valátok! -
A tavasznak virágai,
Leveleik a fáknak,
Erdők s berkek víg hangjai,
Vígsgái a világnak, -
Mind megfordúl bizonyyára,
Mindennek megtérül kára:
De ti soha, soha sem! -

Utánnatok mit késem?

MÁSODIK RÉSZ.
A BOLDOG SZERELEM.

35. Dal.

A bereknek gyors kaszási
Már utólsót vágának;
Az árnyékok óriási
Hosszúságra nyúlának;
Mink ott járánk, - meg-megállánk
A rét magas fűvében;
S hogy a bürűn általszállánk
A folyamnak mentében,
A vízbe letekintettünk -
És alattunk és felettünk -
És bennünk is a menny volt,
S szívünkben szent tűz lángolt.

72. Dal.

Hűlt helye a sűrű dombon
A sok madárfészeknek;
Levél helyt a dió-lombon
Csókák s varjak lebegnek;
Fűrj és fecske menni készül,
Gólya, daru eltűnt már;
A denevér tornyában ül,
Estvéneként most már nem jár;
Hamvas ködben lábbog a nap;
Hervad, pusztúl a domb és lap; -
Itt az ősz! de legyen bár, -
Öröminkben nem lesz kár.

Dukai Takách Judit

Az én lakhelyem

Egy csendes kalibám itt, hol a szép Rába
A virágos rétek partjait locsolja,
Tőled, szent természet érzése, hiába,
Szívemet semmi tárgy másfelé nem vonja.

Távol a nagyvilág fényes lármájától,
Félrevonva annak csábító gőzétől,
A hízelkedőknek menten csapatjától,
Nyugodtan sok veszély ragadó törétől:

Itt élek csendesen és megelégedve:
Nagyravágyás mellem soha nem dagasztja,
Nem ér sem nap, sem éj békételenkedve
S panaszokra számat semmi sem fakasztja.

Ha szívemet éri bánat avagy öröm,
Csak némán hullatom keblembe könnyemet,
Kirendelt sorsomat békével eltűröm
S enyhülni érzem mindenkor terhemet.

Kis kertemnek híves árnyú fái alól
Gyönyörködve nézem mint nőnek a plánták;
Százszor jobbízűet eszem én azokból,
Mert tudom, hogy önnön kezeim munkálták.

Oh, mily édes akkor nyugalma lelkemnek,
Ha tisztemből semmit elmúlni nem hagyok;
Kellemes körében kis házinépemnek
Érzem, hogy feleség s édesanya vagyok.

Így élek itt s íme időmet így töltöm,
Kies Paty, tebenned zengem el énekem;
Amit az esztendő ád, rendre elköltöm,
Kevés, de elég az s minek is több nekem!

Berzsenyi Dániel

A magyarokhoz

Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajúl?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorúlt hazádon?

Nyolc századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcöd: undok víperafajzatok
Dúlják fel e várt, melly sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár khán xerxesi tábora
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Századja s titkos gyilkosaid keze,
A szent rokonvérbe feresztő
Visszavonás tüze közt megálltál:

Mert régi erkölcs s spártai férjfiakar
Küzdött s vezérlett fergetegid között;
Birkózva győztél, s Herculesként
Ércbuzogány rezegett kezében.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd: a kevély tölgy, mellyet az éjszaki

Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerit megőrlik,

S egy gyenge széltől földre terítettik!
Így minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, melly ha megvész:
Róma ledül, s rabigába görbed.

Mi a magyar most? - Rút sybaríta váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldult védfalából
Rak palotát heverőhelyének;

Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
A nemzet örlelkét tapodja,
Gyermeki báb puha szíve tárgya. -

Oh! más magyar kar mennyköve villogott
Atilla véres harcai közt, midőn
A fél világgal szembeszállott
Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
Szerzője, Árpád a Duna partjain.
Oh! más magyarral verte vissza
Nagy Hunyadink Mahomet hatalmát!

De jaj! csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszonság járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk kénye hány, vet,
Játszva emel, s mosolyogva ver le.

Felfogat a nagy századok érckeze
Mindent: ledült már a nemes Ílion,

A büszke Karthágó hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott.

(1796-1810 között. Végleges formája: 1810)

Osztályrészem

Partra szállottam. Levonom vitorlám.
A szelek mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben
Izzada orcám.

Béke már részem: lekötöm hajómat,
Semmi tündéerkép soha fel nem oldja.
Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A heves ifjút!

Bár nem olly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissa,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tíburi forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalásszal
Bíztató földem: szeretett Szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?

Vessen a Végzet, valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Camoena!
Itt is áldást hint kezed életemre,
S a vadon tájék kiderült virány lesz
Gyenge dalodra.

Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsen homokra:
Ott meleg kebled fedez, ó Camoena,
Itt hives ernyőd.

(1799 körül)

Horác

Zúg immár Boreas a Kemenes fölött,
Zordon fürgetegek rejtik el a napot,
Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik,
S minden bús telelésre dőlt.

Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:
Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort,
Villogjon fejedben balzsamomos kenet,
Mellyet Bengala napja főz.

Használd a napokat, s ami jelen vagy, on,
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz,
Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül,
Mint a nyíl s zuhogó patak.

(1799 körül)

Foházkodás

Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:

Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A legmagasb menny s aether Uránjai,
Mellyek körülte rendre keringenek,
A láthatatlan férgek: a te
Bölcs kezeid remekelt csudái.

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldöked
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.

Téged dicsőít a Zenith és Nadir.
A szélveszek bús harca, az égi láng
Villáma, harmatcsepp, virágszál
Hirdeti nagy kezed alkotásit.

Buzgón leomlom színed előtt, Dicső!
Majdan, ha lelkeim záraiból kikél,
S hozzád közel járulhat, akkor
Ami után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet, s megyek
Rendeltetésem pályafutásain,
A jobb s nemesb lelkeknek útján,
Merre erőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sirom éjjelét!
Zordon, de oh nem, nem lehet az gonosz,
Mert a te munkád; ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

(1807-1808 körül. Végleges formája: 1810)

A közelítő tél

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak,
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinthe, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét fedi.

A hegy boltozatán néma homály borong.
Bíbor thyrusain nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés; minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejcs, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetem
Egy-két zsenge virágait.

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhunyt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

(1804 után)

Gróf Mailáth Jánoshoz

Mailáth! poétád éneke leng feléd,
Nem mint a rohanó Vág, mikor árjait
A Kárpátok közt zúgva szórja,
Tört jeget és köveket sodorván;

Csak mint az alkony enyhületén kalász-
Párnáján pihenő lyányka szelíd dala
Idvezli a várt est nyugalját
S a hegyek ormai közt mosolygó

Holdat, midőn már csend fedí a mezőt,
S a pásztorkalibák göze a völgybe szállt.
Mailáth! poétád napja húnyik,
S nem ragadoz dala árja többé.

Tündér tükörben nyílt nekem a világ.
S mint egy Pygmalion szobra, ölem hevén
Életre gyúlni látsza honnom,
S annak ivá kebelem sugalmát.

Mellembé, mint egy Ílion éneke
Zengett a haza szent lángja; Olympia
Istenfiakkal küzdve tűnt fel
Isteni bájba merült szememnek.

Eltűnt a rémkép. Ámde ha szózatom
Szép lelkedre hatott, nem vala pusztá hang,
Nem, melly tudatlan gyermek ajkán
Lelket emelt; koszorúm ne bánd meg!

S ha szépnek érzed férfias énekim,
Benned vagynak azok, benned a honni szív,
Mellyet magasztalsz, benned a hív

Honszeretet daliás erénye.

Menj, énekeld hát e magas égi lényt!
Ezt harsogta örök Pindarus és Horác,
Ez isteníté a világnak
Hajdani váteszít és erősít;

S ez nyit nekünk, ím, élisi pályatért
Rákos hős mezején. Hallom a pályazajt
S a pályazajban Széchenyink hős
Hágdozatit, lova könnyü gyóztét.

Oh, énekeld őt, a diadal fiát!
Eurus szülte pején mint viva, nyerve díjt;
[Mint áldozá fel ezreit, hogy
Ész művein kecsesülne nyelvünk,]

Melly újra szülje a lerogyott magyart
S Pannon férfidiszét. Engem a villitánc
Int már; de honnom új virultán
Vert dalodat porom érzi majdan.

(1830)

Dukai Takács Judithhoz

Hogy a szelíden érző szépnemet
Letiltva minden főbb pályáiról,
Guzsalyra, tőre kárhoztatni szokta
A férjfitörvény, vajjon jól van-e?
Igen: ha az csak úgy tekintetik,
Mint ösztöninknek szenvedő edénye
S nyers kényeinknek játszó eszköze.

De hát csak erre vagynak-é teremtvé

Azok, kik embert szülnek és nevelnek;
Kik életünknek gyöngé bimbait
Dajkálva őrzik forró keblökön,
S véröknek édes nedviből itatják;
Kik szebb korunknak ékes napjain
Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz
S lelkünket égi érzésben feresztik;
Kik ősz korunkban reszkető fejünket
Ismét ölkbe vészik s dajka-karral
Vezetnek éltünk véghatárhoz,
S ölelve téznek a halál ölébe,
Mig ott is újra vélünk egyesülnék?

Oh, nagy s dicső cél van nekik feladva,
S rendeltetésök szebb, mint a miénk!
De mint mehetnek nagy pályájokon
Bevont szemekkel s békós lábakon?
S kívánhatunk-e tőlök olly csudát,
Hogy céljainknak megfeleljenek,
És lelkeinkkel öszvezenjenek,
Ha őket a vak gyermekségbe zárjuk?
A míveletlen föld csak gazt terem:
A lélek is csak úgy emelkedik
A virtusokhoz égi szárnyakon,
Ha delphi isten önt sugárt belé,
Melly úgy kifejti lelkünk díszzeit,
Mint éltető nap a virágkebelt.

Midőn csapongva ömledő dalod
Klavírod érző hangjain lebeg,
Midőn nyilazva repdez ajkidon
Az ihletett szív s nyílt ész lángigéje,
Melly szívet-elmét egyaránt hevít:
Akkor, barátném, akkor érzem,
Mit veszte a föld durva gyermeke,

Hogy a Teremtő legbecsesb alakját,
Kinek kezébe szívünk adva van,
Játéka, kénye rabjává alázta!

Te megboszúlva méltóságokat
Kihágsz nemednek szűk korlátiból,
Mellyekbe zárva tartja vad nemem;
Kihágsz, s merészen fényesb útra térsz,
Mellyen csak a nagy férjfinyomdokok
Vezetnek a szép tiltott táj felé;
Hol a vakító fénybe vont igazság,
Ámbár szemünket kápráztatja is,
De megmutatja a virtusnak útját,
Melly halhatatlan istenekhez int;
S hol a poézis nyájas istenei,
Szemünkhez illő földi öltözetben,
Enyelgve zárnak karjaik közé,
S a symboláknak hímes fátyolában
Öleltetik meg a nagyot s dicsőt,
S belénk mosolygják rózsás szájaikkal
Az égi szikrát s égi tiszta kénynt.

Érzed hatalmas ihletésöket,
S hevült kebelt nyitsz szép sugalmaiknak,
S mint a kalitka zárát elhagyó
S ismét szabadban lengő fülmile
Örömrre gerjed, s harsány csattogással
Repül az erdők zöld árnyékiba,
S idvezli a rég óhajtott galyakról
A tarka völgyet s virradó eget:
Meglelkedve s égi szárnyra kelve
Lengsz vígan Áon szent virúlatin,
Hol a teremtő Pindar díthyrambja
Harsogva zúg le Pindus ormain,
S a gyöngye Sappho esdeklő dala

Nyögdelve reszket gyenge húrjain;
Hol új meg újabb szépségek csudáit
Bájolva látja repdező szemed,
Hol új meg újabb zengzetű melos
Lángolva járja által lelkedet
S zengésbe hozza gyenge lantodat.

De, oh leányka! még itt nincs határ!
A képzelődés szép játécai,
Az érzemények édes ömledési
Szépítik ámbár boldogságodat,
De nem tehetnek boldoggá magok.
Kettősen érzed a jót és gonoszt,
S a sorsnak adáz kényén függ nyugalmad.
Nézd a magasban fénylő bölcsességet,
Körülragyogva csillagnimbusával
Az isteneknek békes sátorában,
Hová nem érhet semmi földi tőr!
Ott, ott tanuld meg a bölcsék nyugalmát
Ismérni, s győzni a föld szörnyeit,
Indulatinknak pusztító dühét
És a szerencse játékot nevetni,
Használni élted szűk kerületét
S bátran letenni a halál kezébe.

Int a dicső táj. Járd zengő ajakkal.
Vezessen érző kebled istene.
Ölelje myrtus barna fürtidet.
Az égi Múzsák s Grátiák ölen
Álmodd el élted rózsálmait,
S védjen Minerva pályád zajjain,
Mint Áriont a tenger istenei,
Midőn zenegve szállt a delfinen.

Bucsuzás Kemenes-Aljától

Messze setétedik már a Ság teteje,
Ezentúl elrejt a Bakony erdeje,
Szülőföldem, képedet:
Megálllok még egyszer, s reád visszanézek.
Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!
Vegyétek bús könnyemet.

Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását
S ácsorgó ajakam első mosolygását
Szülém forró kebelén;
Ti láttátok a víg gyermek játékait,
A serdülő ifjú örömit, gondjait,
Éltem vidám reggelén.

Mélyen illetődve bucsuzom tőletek;
Elmégyek: de szívem ott marad véletek
A szerelem láncain.
Hímezze bár útam thessali virulmány,
Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány
A szerencse karjain;

Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
Ti szelíd szerelmek s vidám nyájasságok
Örömmel tölt órái!
Nem ad vissza nékem már semmi titeket!
Evezzem bár körül a mély tengereket,
Mint Magellán gályái.

Oh, gyakran a szívnek édes ösztöneit
S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
Egy tündér kép elvágja!
A szilaj vágyások gigászi harcait,

E bujdosó csillag ezer orkánjait
Bévont szemünk nem látja.

Hív szívünk csendesebb intésit nem halljuk,
Az előttünk nyíló rózsát letapodjuk,
Messzebb járnak szemeink;
Bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
Örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
S későn hullnak könnyeink.

(1804)

Levéltöredék barátnémhoz

Ne kérdezd, barátném! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem!
Tudod, elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem estvélyi óráit,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem,
És csak alig hallom a vígság lármáit,
Agg diófám alatt tüzetem gerjesztem.

Leplembe burkolva könyökemre dülök,
Kanócom pislogó lángjait szemlélem,
A képzelet égi álmába merülök,
S egy szebb lelki világ szent óráit élem.

Az őszibogárnak busongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák élttem eltűnt örömeit.

Életem képe ez. - Már elestvélyedtem,

Béborúlt az élet vidám álorcája!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája
S bús melancholiám szomorgó nótája.

(1804 után)

FORRÁSMUNKÁK

- Ányos Pál, 1907. Ányos Pál versei. Budapest, Franklin- Társulat.
- Barcsay Ábrahám 1933. Barcsay Ábrahám költeményei. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Batsányi János, 1980. Batsányi János' poétai munkáji: Második, meg bővített kiadás a szerzőnek képével. Budapest, Magyar Helikon, Akadémiai Kiadó.
- Berzsenyi Dániel 1993, Berzsenyi Dániel összegyűjtött versei. Budapest, Editorg.
- Csokonai Vitéz Mihály, 1974. Csokonai Vitéz Mihály válogatott versei. Budapest, Kozmosz Könyvek.
- Fazekas Mihály, 1955. Fazekas Mihály összes művei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Ferenczi László (szerk.), 1986. A nagy titok. Budapest, Kozmosz Könyvek.
- Gvadányi József, 1975. Egy falusi nótáriusnak Budai utazása. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Kármán József, 1981. A nemzet csinosodása. Budapest, Magvető Kiadó.
- Kazinczy Ferenc, 1951. Fogságom naplója. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Kazinczy Ferenc, 1956. Pályám emlékezete. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Király István (szerk.) · Klaniczay Tibor (szerk.) · Pándi Pál (szerk.) · Szabolcsi Miklós (szerk.), 1972. Hét évszázad magyar versei. Budapest, szépirodalmi Könyvkiadó.
- Kisfaludy Károly, Kisfaludy Sándor, 1994. A kérők / Himfy szerelmei. Budapest, Interpopulart Könyvkiadó.
- Lőkös István (szerk.), 1980. Virág Benedek válogatott művei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Sík Eszter (szerk.) 1993. Felvilágosodás és Romantika a magyar irodalomban. Holnap Kiadó.
- Szerb Antal, 2019. Magyar Irodalomtörténet. Budapest, Magvető.
- Vajthó László (szerk.), 1961. Bessenyei György válogatott írásai. Magyar Helikon.
- Zalabai Zsigmond (szerk.), 1994. Jer, magyar lantom. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

AJÁNLOTT SZAKIRODALOM A FELVILÁGOSODÁS MAGYAR IRODALMÁNAK
TANULMÁNYOZÁSÁHOZ

- Bíró Ferenc: A magyar felvilágosodás korának irodalma. Balassi Kiadó, Budapest, 1994
- Bíró Ferenc: Katona József. Balassi Kiadó, Budapest, 2002.
- Borbély Szilárd: A Vanitatum vanitas szövegvilágáról. Kölcsey Társaság, Fehérgyarmat, 1995
- Baróti Dezső: A rokokó. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- Bécsy Ágnes: „Halljuk, miket mond a lekötött kalóz...” Berzsenyi-versek elemzése, értelmezése. Korona Nova Kiadó, Budapest, 1998
- Bécsy Ágnes: Berzsenyi Dániel. Korona Kiadó, Budapest, 2001
- Bécsy Tamás: Drámaelmélet és dramaturgia Csokonai műveiben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Bíró Ferenc: A fiatal Bessenyei és íróbarátai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Bíró Ferenc: A magyar felvilágosodás korának irodalma. Balassi Kiadó, Budapest, 1994.
- Csetri Lajos: Egység vagy különbözőség? Nyelv és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Csorba Sándor-Margócsy Klára szerk.: Tanulmányok Bessenyei György életművéről. Bessenyei György Kiadó, Nyíregyháza, 1998.
- Debreczeni Attila: Csokonai, az újrakezdések költője. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1993.
- Devescovi Balázs: A mítosz és Fanni. A Kármán József körüli legendák és a Fanni hagyományait környező mítosz(ok) elemzése. Osiris Kiadó, Budapest–Szeged, 2000.
- Gintli Tibor–Schein Gábor Az irodalom rövid története. Jelenkor, Pécs, 2007.
- Julow Viktor: Csokonai. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1975.
- Julow Viktor: Fazekas Mihály. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1982.
- Kabdedó Lóránt: Dayka Gábor költői pályája. Borsod-Miskolci Irodalomtörténeti Füzetek, 6, 1968.
- Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Rohonyi Zoltán: „Úgy állj meg itt, pusztán”. Közelítés XIX. századi irodalmunkhoz. Balassi Kiadó, Budapest, 1996.
- Rohonyi Zoltán: A magyar romantika kezdetei. Budapest: Kriterion Kiadó, 1975.
- S. Varga Pál: „...az ember véges állat...” (A kultúrantropológiai irányváltás a felvilágosodás után – Herder és Kölcsey). Kölcsey Társaság, Fehérgyarmat, 1998.

- S. Varga Pál: A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban. Balassi Kiadó, Budapest, 2005.
- Schlett István: Eötvös József. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
- Sötér István: Az ember és műve. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- Szauder József: A romantika útján. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1961.
- Szegedy-Maszák Mihály, Veres András szerk.: A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.
- Szegedy-Maszák Mihály: Irodalmi kánonok. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.
- Szauder József: Az éj és a csillagok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Szauder József: Az estve és Az álom. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1970.
- Szerb Antal : Magyar irodalomtörténet. Budapest, Magvető, 2019.
- Tarnai Andor-Szegedy Maszák Mihály szerk.: Irodalom és felvilágosodás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- Vörös Imre: Természetszemlélet a felvilágosodás-kori magyar irodalomban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
- Takáts József szerk: Vörösmarty és a romantika. Kijárat Kiadó, Pécs-Budapest, 2001.